

Forfatter: Finn Hauberg Mortensen

Titel: Søren Kierkegaard

Anvendt udgave: Søren Kierkegaard

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (dsl.dk)

Det Kongelige Bibliotek (kb.dk)

Søren Kierkegaard

Indhold

- [Indledning](#)
- [Biografi](#)
- [Forfatterskabet](#)
- [Modtagelse](#)
- [Forfatterskabets efterliv](#)
- [Tekstoplysninger](#)
- [Bibliografi](#)
- [Finn Hauberg Mortensen](#)

Indledning

Forfatterportrættet følger Kierkegaards liv fra barndommen på Nytorv til bisættelsen på Assistens Kirkegård. Han var københavner med K, også under opholdene i Nordsjælland og Berlin, men hans slægt var jysk. Hans relation til faderen og til Regine fik ligesom konfrontationen med *Corsaren* afgørende indflydelse på forfatterskabet. Forfatterportrættet inddrager også danske forfattere og kulturpersonligheder, som i forfatterskabet har plads som identifikationsfigurer eller yndlingsaversioner. Kierkegaards værk er omfattende, især i betragtning af, at det stort set er blevet til på 15 år. Værket omfatter de skrifter, som Kierkegaard selv udgav, dem han afsluttede, men henlagde og endelig en omfattende mængde notater, forarbejder og journaler, der gennem Kierkegaards produktive år fungerede som et reservoir, hvor tekster kunne deponeres eller rekvireres. Kierkegaard skrev i perioder på flere af sine bøger samtidig, mens han i andre overvejende skrev til sit reservoir.

Forfatterskabsportrættet fokuserer på de af Kierkegaard selv publicerede bøger, der gennemgås kronologisk efter deres udgivelse. I sammenhængen inddrages enkelte afsluttede arbejder, som først blev udgivet efter hans død. Den afsluttende karakteristik af forfatterskabets efterliv og reception er nødvendigvis stærkt summarisk, den omfattende, både i international og faglig henseende, Kierkegaard-forskning taget i betragtning.

Biografi

Michael Pedersen Kierkegaard (1756-1838) indgik ægteskab med Ane Sørensdatter Lund (1768-1834) 26.4.1797. Hans første hustru var død 23.3.1796, og det var tilladt ham som enkemand at gifte sig tre måneder efter. Det var imidlertid pinligt, at han som husherre havde besvangret sin tjenestepige, der ved deres hjemmevielse var gravid i fjerde måned. I drengeneårene var han kommet fra det fattige hedesogn Sædding ved Ringkøbing Fjord for at blive oplært som hosekræmmer i hovedstaden. Gennem den florissante periode frem til englændernes bombardement af København i 1807 tjente de danske købmænd store formuer på international handel i ly af landets neutralitet. Michael Pedersen Kierkegaard havde hurtigt kunnet lægge tilstrækkeligt op til at lade opføre et hus til forældrene og tre søskende i Sædding. I København opkøbte han en del ejendomme, der undgik den store brand i 1795, og hans beholdning af værdipapirer klarede sig særdeles rimeligt gennem Statsbankerotten i 1813. Da han blev gift med Ane, havde han udvidet sit varesortiment til at omfatte oversøiske luksusvarer som sukker, kaffe, bomuld og silke. 'Købmanden' var nu rig nok til at afhænde forretningen for at trække sig tilbage som rentier.

Efter konfirmationen var også hun taget af sted fra Jylland for at slå sig igennem i hovedstaden som tyende. Deres ægteskab holdt, skønt umage, og det ikke alene økonomisk. Han blev i stigende grad optaget af religiøs-filosofisk læsning og spekulation, mens hun formentlig kun meget rudimentært har evnet at læse og skrive. Mellem 1797 og 1809 fødte hun 6 børn - først tre piger, så tre drenge. Efter et par år som rentier i en landejendom ved Store Hestehave nær Hillerød flyttede den tidligere hosekræmmer tilbage til København, hvor han købte ejendommen på Nytorv 2, fornemt beliggende på datidens rådhusplads. Her blev Søren (Aabye) Kierkegaard født 5.5.1813 som den yngste i den store flok. Familienavnet henviser til farfaderen, der var fæster på en af de gårde, som lå ved kirken i Sædding; han fik sit mellemnavn fra en afdød jysk slægtning, og hans fornavn stammer fra morfaderen, Søren Jensen Lund fra Brande.

Søren blev sat i den velanskrevne Borgerdydskole i Klareboderne, hvor nu forlaget Gyldendal har adresse. Hans grove klæder gav signal om afstand til de dannede københavneres børn. Lille af vækst hævdede han sig ved en skarp tunge, som kunne spotte og provokere både i skole og hjem. Forkælet var denne til tider irriterende sildefødning hvis vid og satire bidrog til kælenavnet 'Gaffelen'. Ved hans fødsel var moderen knap 45 og faderen 56, og hans barndom blev stærkt præget af det hjemmegående familieoverhoved på Nytorv, der indviede ham i sine i religiøst-filosofiske grublerier, men også trænede hans fantasi og intellekt. Drengen øvede sig i at gå rundt indendørs og fremmane fantasibilleder om det, andre fik at se på en spadseretur i det fri. Den evne fik han senere brug for, når han gik rundt i sin lejlighed og bogførte tanker og forestillingsbilleder på sine skrivepulte.

Den færdighed i klassiske sprog, som han fik i Borgerdydskolen, gav ham efter studentereksamen i 1830 lejlighedsvis ansættelse dér som hjælpelærer. Det blev hans eneste egentlige lønarbejde. Studenten blev indskrevet i Kongens Livkorps, men allerede kasseret et par dage efter med henvisning til den skæve kropsbygning. Han kastede sig over et bredt studium af æstetik, filosofi og teologi uden at forpligte sig på noget strengere studieforløb eller nogen specifik teori. Målet var selvforståelse, men i midten af 1830'erne førte studierne over i en bohemetilværelse, hvor regningerne fra skrædderne blev store, og hvor det søde caféliv på Østergade tog energien. Søren flyttede hjemmefra 1837. Den gamle pungede ud, men anså det for nødvendigt at tøjle sønnens økonomi i en kontrakt. At den blev overholdt, kvitterede han for lige før sin død.

Sommeren 1835 havde Kierkegaard tilbragt i Nordsjælland, som han erindrede fra ferier i Store Hestehave. Den veludstyrede dandy øvede sig nu i at forstå naturen gennem kulturen. J.M. Thieles samling af *Danske Folkesagn* (1818-23) guidede ham fra sted til sted, og oplevelsen af en kulsvierfamilie i Grib Skov under et skybrud fik ham til at skrive som St. St. Blicher (1782-1848). Kierkegaard interesserede sig for folkekultur i forbindelse med de humaniora-studier, han drev ved siden af brødstudiet. Specielt var han optaget af at undersøge, om der var en fælles baggrund for historierne om Don Juan, Faust og Ahasverus. Skønt de ikke egentlig har noget med hinanden at gøre, så havde de tre skikkelser især i folkelig overlevering fået den fælles skæbne at suge historier til sig - om forførelse, erkendelse hhv. hjemløshed. Alle tre fik, hvad de tragtede efter, og blev netop derfor forbandet. Gennem fortolkninger inspireret af både Bibelen og Hegel fik Kierkegaard bragt dem på fælles begreb, idet han anskuede dem som de 'store historier', der tilsammen udtrykte hedenskaben i middelalderen og overhovedet efter Kristus. De bevidsthedshistoriske con amore-studier førte dog ikke til en akademisk afhandling, men til etableringen af det råstof, som bl.a. *Enten - Eller* (1843) skulle bygges af. Kierkegaards overvejelser over sin mere professionelle fremtid hen over denne Gillelejesommer førte ikke umiddelbart til et gennembrud, selv om han overvejede at kaste sig over ikke blot teologi og humaniora, men også naturvidenskab. Dog kom han en forståelse af sig selv lidt nærmere under sine vandringer langs fiskerbyens stejle kystskrænter.

Set fra Gilbjerghoved gjorde Kattegats ubrudte horisont indtryk - her afgrænser havet himlen og himlen havet. I denne uendelighed og fylde følte han, at Gud var nær, og han blev grebet af en følelse af samhørighed med familiens afdøde. Ud over to søskende, der var revet bort i hans barndom, i 1819 og 1822, var endnu en bror og en søster død i 1832 og 1833. Året derpå døde endnu en søster og tillige hans mor. Tilbage af den store flok var så kun efternøleren samt den ældste søn, Peter Christian Kierkegaard (1805-88), der efter en flot teologisk eksamen i København studerede i Berlin og forsvarede sin filosofiske disputats om løgneren i Göttingen 1829, hvor hans dygtighed i dialektisk argumentation blev bemærket. Han blev præst med grundtvigianske sympatier, og senere biskop og kultusminister. Han nedlagde sine embeder i 1875, plaget af tungsind og døde som sindssyg. Hans eneste søn var filosofisk begavet, men blev sindssyg i 30-årsalderen.

Allerede da den gamle rentier var ladt alene tilbage med sine to begavede sønner, havde han følelsen af, at familien var underlagt en forbandelse og at han selv var skyldig. Straffen ville blive, at ingen af børnene skulle blive ældre end Jesu 33 år, og at han skulle overleve dem alle. Han indviede sønnerne i myten, som han ifølge Søren forbandt med det forhold, at han som hyrdedreng i det fattige og barske Sædding havde forbandet Gud for de elendige vilkår, han var blevet givet. At Michael Pedersen Kierkegaard også havde taget en praktisk konsekvens heraf ved at drage til hovedstaden, gjorde ham til del af en omfattende bevægelse fra land mod by. De religiøst-filosofiske grublerier kom sammen med en omfattende læsning til at spille en stadig større rolle for ham. Deres grundlag var en pietistisk kristendom, som han havde til fælles med mange andre jyder i København. Den herrnhutiske Brødre menighed i Stormgade omfattede 600 mennesker, og Michael Pedersen Kierkegaard var dens organisatorisk-økonomiske ansvarlige. Menigheden stod med sin eksalterede dyrkelse af Jesu hjerte, blod og kropslige lidelser uden for Statskirken, hvis kirker i hovedstaden kun var sparsomt besøgt. Som mange andre rige og dannede københavnere hørte den tidligere hosekræmmer imidlertid også til menigheden hos den beundrede prædikant J.P. Mynster (1775-1854). Kierkegaard overførte sin ærefrygt fra faderen til hans præst, som han også selv var blevet konfirmeret af.

Kierkegaards diskussionskammerat og lærer i filosofi Poul Martin Møller (1794-1838) døde 13.3.1838, hans beundrede og frygtede far natten mellem den 8. og 9.8.1838. Kierkegaards erkendelse af deres betydning for forfatterskabet fremgår allerede af, at han alene til dem tilegnede dele heraf. Mens den lange række af opbyggelige taler blev helliget "afdøde Michael Petersen Kierkegaard, forhen Hosekræmmer her i Byen" blev *Begrebet Angest* tilegnet Kierkegaards lærer og vigtigste inspirator i personlighedsfilosofien Poul Martin Møller, der på titelbladet hyldes som "Græcitetens lykkelige Elsker, Homers Beundrer, Socrates's Medvider, Aristoteles's Fortolker" (SKS 4 311). Umiddelbart gav de to dødsfald den unge skønånd et skub i retning af selvstændiggørelse. Han måtte notere, at han ved at overleve faderen havde brudt med den dæmoniske forudsigelse. Det løfte, han havde givet ham om at afslutte teologistudiet, blev indfriet 1840. Samme år foretog han en pilgrimsrejse til Sædding, hvor han takkede for faderens offergaver, der også omfattede støtte til skolen.

Efter denne oprydning følte han sig fri nok til 10.9. at indgå forlovelse med den livsglade Regine Olsen (1822-1904), som han allerede havde fået øje på, da hun var godt 14. I de næste 13 måneder var han dog ikke blot optaget af sit "Hjertes Herskerinde 'Regina'" (PAP 2 141, dateret 2.2.1839), men også af den praktiske præsteuddannelse på Pastorseminariet, hvortil kom afslutningen af de filosofiske studier med magisterafhandlingen. Få dage efter forsvaret brød han forlovelsen og rejste til Berlin, bort fra bestyrtelse og bysladder. Hun blev gift 3.11.1847 med Frederik Schlegel (1817-96). Efter bruddet fik forbindelsen med Regine en betydning for forfatterskabet, som vanskelig kan undervurderes. Frem til 1846 vinkles deres forhold i bog efter bog, og en stor del af forfatterskabet kan forstås som en henvendelse til hende - "hiin

Enkelte" - (SV3 15) også i form af en videreførelse af den religiøse opdragelse, han ville give hende. Deres jævnlige, tilfældige og tavse møder på gader, pladser og i kirken blev genstand for lange overvejelser i hans private papirer. Han vedblev med at opfatte deres forlovelse som et ægteskab med både åndelige og timelige bånd. De traf hinanden sidste gang på gaden 17.3.1855 - det år, hvor Regine Schlegel rejste med sin mand til Vestindien og hvor hendes tidligere forlovede døde. Hun overlevede ham i knap 50 år.

Georg Brandes skrev i sin monografi fra 1877, at Kierkegaard hører til den slags forfattere, som har en så tropisk og frugtbar indre natur, at de ikke behøver mange ydre indtryk for at skabe: "De ligner hine træløse Øer i Sydhavet, paa hvilke Passagerere fra et forbisejlende Skib glemmer nogle Frugtkærner, og som ikke mange Aar efter staar bedækkede med mægtige Skove" (Georg Brandes: *Søren Kierkegaard*, 1967, s. 64). Brandes hævder, at faderen og Regine havde kastet de frø, som blev afgørende for Kierkegaards værk, og som hindrede hans liv i at modtage afgørende indtryk fra anden side.

De ydre hændelser i den voksne digter-filosofs liv kan refereres kort, dels fordi de med få undtagelser hverken var bemærkelsesværdige eller blev afgørende for udviklingen af hans forfatterskab, dels fordi han kun undtagelsesvis har dokumenteret dem med egen pen. I de første ungdomsår skildrer han i visse tilfælde konkrete livssituationer i sine 'Journaler'. Bortset herfra førte han ikke dagbog. Skønt Kierkegaard skrev det ene stilhæfte fuldt efter det andet og heri også indfletter iagttagelser fra sit dagligliv, så træder det selv i papirerne aldrig frem i egen ret, men kun som forankringer for hans refleksion over liv, læsning og forfatterskab.

Om geniets liv i og uden for købstaden ved vi dog noget fra hans egne og andres notater. Fx at det var præget af ret få slags aktiviteter, som dog ofte blev repeteret. Mange af den snævre hovedstads borgere kendte hans spadsereture, hvor han konverserede høj og lav, mens han studerede mentalitet og sjæleliv. Ved disse bad i mængden og ved sine hyppige teaterbesøg søgte han tillige at give indtryk af at være en dagdriver, som det måtte ligge fjernt at skrive tykke og vanskelige bøger. Målet var at holde illusionen om pseudonymiteten ved lige, selv om Kierkegaard naturligvis var på det rene med, at han faktisk var afsløret. Andre aktiviteter havde mindre præg af facade, men indgik som dele af det rigmandsliv, han førte, og som efterhånden gjorde ende på den store formue, han arvede efter faderen. Det gælder hans lange ture i hestevogn gennem det sjællandske landskab, hans brug af tjenestefolk og sekretærer samt hans behagelige og kostbare livsførelse ude i byen og hjemme i de veludstyrede boliger. Hans udgiftsniveau blev skruet ned, efterhånden som pengene svandt bort, men processen var ikke præget af tilfældighed, snarere af en nøje kalkulation, der også omfattede salget af de mange skrifter, hvis publikation han typisk selv finansierede.

Regelmæssigheden i hverdagen havde langtrækkende konsekvenser for forfatterskabet; herfra kom stof og kategorier af vigtighed fx for forståelsen af relationen mellem det etiske og hhv. det æstetiske og det religiøse. Alligevel var det konkrete hændelser af mere dramatisk karakter, som satte skred i Kierkegaards litterære produktion. Dem, der er knyttet til faderen og Regine er nævnt, tilbage står opgøret med *Corsaren*.

I 1846 udgav Kierkegaard sit filosofiske hovedværk, *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, som afrundes med en oversigt over forfatterskabet, hvor Kierkegaard vedkender sig de pseudonyme arbejder. Dermed ville han standse sin forfattervirksomhed. Når det ikke gik som planlagt, skyldes det et sammenstød med det satiriske ugeblad *Corsaren*, som pga. censuren blev publiceret af stråmænd, der efter tur kunne sættes bag tremmer, mens den egentlige redaktør, M.A. Goldschmidt (1819-87), fortsatte sin blanding af flade vittigheder, smudsjournalistik og velturnerede angreb på et enevoldssystem, der for længst havde overlevet sig selv. Bladet var blevet grundlagt af den unge student og journalist i 1840, men

havde i 1846 stort oplag og betydelig politisk indflydelse. Kierkegaard og Goldschmidt havde som udgangspunkt gensidig respekt og sympati for hinanden. Kierkegaard havde som så mange andre fra tid til anden været nævnt i bladet. Det havde ikke givet ham anledning til at reagere offentligt, selv om han hverken brød sig om dets tone eller meninger, og selv om han i øvrigt ønskede Goldschmidt noget bedre.

Konflikten brød først ud, efter at Goldschmidts medarbejder på *Corsaren*, digteren og litteraturkritikeren P.L. Møller (1814-65) i sin egen æstetiske årbog *Gæa*, i december 1845 (udg. 1846) havde publiceret artiklen "Et Besøg i Sorø", hvor de stedlige berømteder C. Hauch (1790-1872), B.S. Ingemann (1789-1862), P. Hjort (1793-1871) og Chr. Bredahl (1784-1860) mødes og giver sig af med at diskutere den kierkegaardske litteratur, ikke mindst den nye pseudonyme romankomposition *Stadier paa Livets Vei* (1845). Møller og Kierkegaard havde i studentertiden været bonkammerater. De besad dels megen viden om hinanden, dels et betydeligt talent for at såre. Kierkegaard havde brugt træk fra Møller til Johannes Forførelsen fra *Enten - Eller*, og Møller så hurtigt, at "'Skyldig?' - 'Ikke Skyldig?'" fra *Stadier paa Livets Vei* var Kierkegaards egen kærlighedshistorie. Artiklen i *Gæa* var ikke et stykke litteraturkritik, men et personligt angreb på Kierkegaard, der 27.12.1845 lod sit pseudonym, Frater Taciturnus, rykke ud som "Høvidsmand for 3die Afdeling af Stadier paa Livets Vei" med en særdeles skarp artikel i avisen *Fædrelandet*. Frateren ønsker sig her at komme i *Corsaren*, ligesom pseudonymerne Hilarius Bogbinder og Victor Eremita havde været det. Og dog, tilføjer han afslutningsvis, jeg har allerede været der - for hvor Møller er, der er *Corsaren*. Altså - endnu en brudt tavshed om en anonym skribent. Derefter kunne *Corsarens* kampagne mod Kierkegaard begynde med omfattende konsekvenser for de tre direkte involverede.

Goldschmidt solgte hurtigt efter striden sin gode indtægtskilde og drog udenlands. Møller - generationens mest betydelige litterat - måtte opgive æstetikprofessoratet. Han rejste i 1847 til Tyskland og slog sig siden ned i Frankrig, hvor han døde fattig og forladt. *Corsarens* kampagne i billeder og tekst blev omfattende, og den gav Kierkegaard en ny platform at skrive fra. Han opfattede angrebene som pøbelens angreb. Bag dem så han modsætningen mellem eneren og massen. Tolkningen overskred den forståelsesramme, som det gryende politiske liv og den tidlige borgerlige offentlighed kunne levere for at blive overlejret af en religiøs forståelse. Kierkegaard forstod angrebet som mængdens forsøg på at slå ham, den udvalgte, ihjel. I stedet for som planlagt at gå ind i kirken til præstekaldet og realiseringen af det almene måtte han efter journalisternes, pressens og pøbelens angreb påtage sig at forkynde ved at kræve overensstemmelse mellem liv og lære. Endnu var det ham uklart, om den nye rolle ville blive apostlens, politispionens eller martyrens. Det kom den følgende del af forfatterskabet til at handle om. I den sammenhæng blev Kierkegaards livtag med to danske teologer af afgørende betydning. Først overvejelserne over den bornholmske præst A.P. Adler, som blev erklæret sindssyg og suspenderet, men som påstod at have oplevet miraklet. Dernæst opgøret med J.P. Mynster, der nu var Sjællands biskop og som sådan leder af Statskirken. Det førte Kierkegaard tilbage i offentligheden, hvor han i *Fædrelandet* og sit eget kampblad, *Øieblikket*, førte kampagne for genindførelse af kristendommen i kristenheden.

Kierkegaard døde på Frederiks Hospital i Bredgade i København (det nuværende Kunstindustrimuseum) kl. 21, 11.11.1855 efter indlæggelse siden begyndelsen af oktober. Den egentlige dødsårsag kendes ikke, men sygdomsforløbet var præget af partielle, men stadig mere omfattende lammelser. Han blev bisat fra Vor Frue Kirke 18.11. og begravet i familiens grav på Assistens Kirkegård. Efter hans ønske bærer gravstenen en strofe af den danske salmedigter H.A. Brorson (1694-1764) - et sidste signal om hans tilknytning til den pietistiske tradition, som også hans fader tilhørte:

Det er en liden Tid,

Saa har jeg vundet,
Saa er den ganske Strid
Med Eet forsvunden,
Saa kan jeg hvile mig
I Rosensale,
Og uafladelig
Min Jesum tale.

Forfatterskabet

- [Provokationer](#)
- [Ironiens magister](#)
- [Enten - Eller](#)
- [Opbyggelige Taler](#)
- [Gjentagelsen](#)
- [Frygt og Bæven](#)
- [Philosophiske Smuler](#)
- [Begrebet Angest](#)
- [Forord](#)
- [Stadier paa Livets Vei](#)
- [Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift](#)
- [En literair Anmeldelse](#)
- ["Hjertets Reenhed"](#)
- [Anti-Climacus](#)
- [Om forfatterskabet](#)
- [Sanhedsvidnet](#)
- [Øieblikket](#)
- [Sammenfatning af temaer](#)

I Kierkegaard-forskningen fra og med Georg Brandes' monografi har der som nævnt været nogenlunde enighed om at tillægge faderen, Regine og Corsaren-striden afgørende betydning for forfatterskabet. Man har diskuteret arten og rækkevidden, men det er en almindelig antagelse, at der her er tale om forhold i Kierkegaards liv, der giver forfatterskabet nyt stof, nye temaer og ny retning. Allerede en sådan antagelse kan dog give anledning til skepsis, for vi kender jo næsten udelukkende de tre nævnte relationer gennem Kierkegaards anvendelse af dem i sine tekster. Udvider man kredsen ved at spørge efter betydningen af Kierkegaards relationer til samtidige kulturpersonligheder, som han omgikkes og læste, er det nærliggende at pointere hans forbindelse med filosoffer som F.C. Sibbern (1785-1872) og Poul Martin Møller (1794-1838), til litterater som J.L. Heiberg (1791-1860), P.L. Møller (1814-65) og M.A. Goldschmidt (1819-87), til digtere som St.St. Blicher (1782-1848), H.C. Andersen (1805-75) og Thomasine Gyllembourg (1773-1856) og til teologer som N.F.S. Grundtvig (1783-1872), A.P. Adler (1812-69), J.P. Mynster (1775-1854) og H.L. Martensen (1808-84). Man kan afgrænse denne kreds mere eller mindre snævert og diskutere betydningen af relationerne, enkeltvis og samlet, men det synes hverken muligt her eller i forbindelse med faderen, Regine og *Corsaren* at skelne skarpt mellem den betydning, de måtte have for Kierkegaards liv og for hans værk.

Joakim Garff gør i optakten til *SAK*, den store Kierkegaard-biografi fra 2000, opmærksom på tendensen til at gøre privatpersonen Kierkegaard til "et aparte appendix til et genielt forfatterskab" (XV). Årsagen til den "biografiske modvilje" er, som Garff påpeger, at Kierkegaard selv har distanceret sig fra sine tekster ved at anvende en indirekte meddelelsesform i dele af sit værk, idet disse skrifter publiceres under pseudonymer, som af

den egentlige autor er fordelt over en række æstetiske, etiske og religiøse eksistensformer, der ikke var identiske med Kierkegaards egen. I øvrigt har Kierkegaard frabedt sig nyfgenhed hvad hans person angår i frygt for en forsimpning af de problemstillinger, han har bearbejdet ved reduktion af dem til fænomener i hans privatliv. Når dele af forskningen har været præget af sådanne forsimplinger, er baggrunden bl.a., at Kierkegaard samtidig med sit værk også skrev en myte om sit værk og om sin eksistens i forhold dertil. Det kan være svært at afgøre, hvorvidt han skrev som han levede, således som det måtte være konsekvent for en eksistenstænder, eller hvorvidt han snarere levede sin skrift, således som det har været hævdet af Garff i afhandlingen "*Den Søvnløse*" (1995).

Med henvisning til pseudonymproblematikken falder Kierkegaards af ham selv publicerede skrifter i tre faser:

- 1) 1834-42: direkte meddelelse. I debatartikler og litterær kritik samt i filologisk-filosofiske analyser - arbejder, som ikke er forbundet i en fælles meddelelsesstruktur - gennemprøvede han forskellige videnskabers fagdiscipliner. Centralt er det personlige, faglige og religiøse gennembrud samt analysen af ironibegrebet.
- 2) 1842-51: indirekte meddelelse, af Kierkegaard selv kaldet "Forfatterskabet". I et intenderet samspil mellem fiktionsprosa, humanvidenskabelige analyser og opbyggelige taler blev en række æstetiske, etiske og religiøse eksistenspositioner gennemprøvet. De enkelte arbejder knyttes sammen i et meddelelsessystem af pseudonyme forfattere og udgivere, der tillige kan have roller som agerende i fiktionsuniverserne. Centralt står begreber som: valget, angsten, springet, subjektiviteten og det paradoksale.
- 3) 1851-55: direkte meddelelse igen. Her afprøves én eksistensproblematik - at blive kristen i den samtidige kristenhed i afhandlinger og i debatjournalistik - som transformerer temaer og tekstformer fra den tidligere faser tekster. Der er ikke en samlet meddelelsesstrategi, men de enkelte arbejder har det fælles mål at gøre rede for afstanden mellem "det nye Testaments Kristendom" (SV 14 83 og 203) og den samtidige kirkes.

Man kan ligeledes sætte skel ved 1846, idet den indre sammenhæng mellem de publicerede arbejder med afslutningsforklaringen i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* træder fra en række indre forbindelser ind i en ekspliciteret fase. Dermed ændres opbygningen af et litterært værk til en videreførelse af opbygningen, der som sin præmis har, at receptionen inddrages. Det sker i visse tilfælde i de udgivne skrifter, i andre tilfælde henlægges disse overvejelser (jf. forholdet mellem *Om min Forfatter-Virksomhed* (1851) og *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (1859)) og i endnu andre fører det til voldsom aktivitet i Journalen.

Provokationer

Kierkegaard trådte tidligst frem i pressen med nogle mindre bidrag til den af J.L. Heiberg udgivne *Kjøbenhavns flyvende Post*. Først kommenterede han i 1834 under mærket "A" en artikel om kvinden, derpå skrev han under mærket "B" en artikel om trykkefriheden, hvor han opnåede at få svar fra tidens ledende liberale politiker Orla Lehmann (1810-70). Sammesteds publicerede han i sit svar til Lehmann 10.4.1836 et krav om, at den politiske reformator skulle være personlig forpligtet. Det skete passende nok i en artikel under eget navn, hans første. Mellem Poul Martin Møllers og faderens død i 1838 skrev han en lille litteraturkritisk afhandling, som 7.9.1838 udkom under den mærkelige titel *Af en endnu Levendes Papirer*. Titlen er blevet forklaret ud fra tre synsvinkler: Biografisk ud fra et formodet selvmordsforsøg i Kierkegaards ungdom, ud fra Poul Martin Møllers død eller faderens; tekstinternt som et opgør med H.C. Andersens geniopfattelse, der betoner at geniet endnu ikke er gået til grunde;

intertekstuel som henvisning til H.L.H Pückler-Muskaus *Briefe eines Verstorbenen*, München 1830. Kierkegaard gennemfører her en æstetisk analyse af den moderne romanprosa og specielt af H.C. Andersens roman *Kun en Spillemand* (1837) efter de genreorienterede synspunkter, som J.L. Heiberg havde formuleret ud fra Hegels filosofi. Men han gør det i fortsættelse af diskussionen med Lehmann ved at kræve af romanforfatteren, at han skal have "Livs-Anskuelse" (SKS 1 32 ff.), hvis hans værk skal kunne hænge sammen ideologisk og æstetisk. Hverken ordet eller kravet var den gang en selvfølgelighed, men her hentede studenten inspiration hos sin lærer og ven, Poul Martin Møller. Med sine tidlige arbejder, hvor han stillede krav til politikeren og romanforfatteren, havde Kierkegaard ikke blot bragt sig i kontakt med to af tidens kendte, han havde ved provokationens hjælp bragt sig i forhold til to centrale rollehavere i det borgerlige demokrati, der endnu kun var i svøb.

Ironiens magister

Om Begrebet Ironi med stadigt Hensyn til Socrates (1841) udfolder i fuldt format et studium af en figur relateret til et begreb. I magisterafhandlingen, der formelt afsluttede hans humanistiske lyststudium, brugte han sine klassiske sprog til en filologisk afdækning af figuren Sokrates bag de forskellige fremstillinger af ham i antikken. Ironikeren forholder sig kritisk til dagliglivets tilskikkelser uden at gøre det ud fra en idealforestilling. Sokrates kunne derfor bidrage til at afsløre tomhed og bedrag uden selv at være eksistentielt forpligtet. På denne indirekte måde kunne han derved få andre til at stille spørgsmål til sig selv, således at de erindrede den sandhed, de havde i sig, men som havde været skjult af forblændelse. Sokrates blev den, som udstillede og dermed bortrensede hedenskaben i antikken, hvorefter Kristus kunne komme med nåden som det positive budskab. Dermed var situationen blevet principielt anderledes og forpligtelsen mulig. Også for den idealistiske filosofi i Tyskland, som derfor - fra Kant til Hegel - blev genstand for Kierkegaards kritik. Ironikeren er både isoleret fra ideen og den konkrete virkelighed, og hans tilværelse er meningsløs. I modsætning til samtidens weltschmerz, der uforpligtet gør alt til grin, satte Kierkegaard sin hegelske syntese, "Ironi som behersket Moment" (SKS 1 352). Ironien beherskes af forpligtelsen på den individuelle eksistens, og den er en mulighed for kritisk frigørelse inden for kristendommen. Ligesom tvivlen er grundlaget for videnskab, er ironien at opfatte som den absolutte begyndelse til det personlige liv. Efter redegørelsen for Sokrates' jordemoderkunst kunne Kierkegaard selv sætte sin indirekte meddelelse i værk.

Det skete i årene 1843-1850, hvor han i eget navn "med højre Haand" (SKS 18 91) gav publikum serier af opbyggelige taler ud fra den kristne position, han selv kunne stå inde for. Samtidig publicerede han under pseudonym en række litterære værker, som han gav publikum "med venstre Haand" (SKS 18 91). Uden at kunne stå inde for eksperimenter med menneskers psykologi og uden at kunne stå inde for de pågældende æstetiske og etiske eksistensformer, gennemprøvede han her scenarier for sådanne. Til en start rubricerede han eksistensformerne som enten æstetiske, etiske eller religiøse.

Enten - Eller

I foråret 1843 udkom den store tekstkomposition, *Enten - Eller*, hvis undertitel er "Et Livs-Fragment", og hvis udgiverpseudonym er Victor Eremita (lat. den sejrende eneboer, eller den der sejrer i ensomheden). Værket består af to dele: papirer, som skyldes æstetikerens A hhv. etikeren B. Første del er sammensat af tre genrer: efter aforismerne i "Diapsalmata" følger seks kritiske afhandlinger om æstetiske spørgsmål og endelig en roman med titlen "Forførerens Dagbog". I modsætning til disse genremæssigt heterogene skrifter står etikeren tre lange

tekster med deres balance mellem embedsmandens profession og privatsfære, mellem udredning og brev. Mens den første tekst ser det æstetiske fra et etisk synspunkt, analyserer den mellemste det etiske i egen ret. I den sidste bryder det etiske sammen i mødet med det religiøse. Umiddelbart handler værket om to eksistensformer, som læseren skal vælge mellem. Men det, han skal vælge mellem, griber ind i opfattelsen af at vælge. Mens æstetikerens fokuserer på hvad, der vælges, og på spændingen i selve valget, er det vigtige for etikeren, dels at mennesket finder sandheden ved at vælge sig selv, dels den etiske forpligtelse i den måde, han vælger. I slutningen af de to dele bryder begge synspunkter sammen. Æstetikerens bliver tvunget til at vælge igen og igen. Etikeren humane standpunkt imødegås af en prædiken, som pointerer, at mod Gud har vi alle uret. Sandheden skal altså ikke søges i mennesket, som Platon mente, men i Gud.

I den sidste tekst blandt de mange "Diapsalmata" får æstetikerens A valget mellem alverdens herligheder, og han vælger da altid at have latteren på sin side. "Diapsalmata" kan forstås som betegnelse på det monotont gentagne omkvæd, som i lighed med 'den slette Uendelighed' hos Hegel er uden bevægelse, fordi grinet er uden perspektiv og forpligtelse, og fordi dialektikken endnu ikke er kommet i gang. Udgiveren Victor Eremita hævder, der er tale om en tilfældig sammenhobning af småtekster. En del af dem optræder imidlertid i par, således at en lang og en kort version går i dialog. En af de korte udtrykker således den europæiske livstræthed via et filosofisk bevis, som tilsyneladende er urokkeligt:

Jeg gider slet ikke. Jeg gider ikke ride, det er for stærk en Bevægelse; jeg gider ikke gaae, det er for anstrængende; jeg gider ikke lægge mig ned; thi enten skulde jeg blive liggende, og det gider jeg ikke, eller jeg skulde reise mig op igjen, og det gider jeg heller ikke. Summa Summarum jeg gider slet ikke

(SKS 2 28).

Denne morsomhed i "Diapsalmata" kommenteres af en længere tekst med overskriften "Enten - Eller". Den indledes som den korte: "Gift Dig, Du vil fortryde det; gift Dig ikke, Du vil ogsaa fortryde det; gift Dig eller gift Dig ikke, Du vil fortryde begge Dele" (SKS 2 47). Men læseren skal hverken opgive at handle, fordi alt er lige godt, eller på hegeliansk vis søge mediationen mellem de to alternativer. I stedet skal disse anskues under evighedsens synsvinkel. I andre af disse småtekster kommer æstetikerens så tæt på evigheden, der for ham findes i himlen mellem skyerne. Han kender ikke den kristne Himmel, men spiller i sit ordforråd på ord som "Daab" og "Evighed" (SKS 2 51). Længst når han i et portræt af en gammel mand, der udlægger folkelitteraturens billeder for et barn og dermed peger på det folkelitterære projekt, der havde sat Kierkegaard i gang med *Enten - Eller*. Bortset fra sådanne glimt bliver alt andet til grin i disse tekster, der tilsammen formulerer det æstetiske i sin mest rudimentære form, lige hvor dialektikken tager afsæt fra 'den slette Uendelighed'.

Afspejler "Diapsalmata" Kierkegaards mondæne caféliv i studietiden, så demonstrerer de seks æstetiske afhandlinger, at han også havde fået en akademisk filosofisk skoling. Tilsammen fører afhandlingerne i to dialektiske bevægelser det æstetiske fra det mest ureflekterede til det mest reflekterede stadium. Først kommer "De umiddelbare erotiske Stadier eller det Musikalsk-Erotiske", hvor Mozarts opera *Don Giovanni* (1787) underkastes en analyse, som pointerer, at denne komponist og dette værk er ypperst i sin art, og videre at denne musik og musik i det hele taget kan udtrykke det helt umiddelbart æstetiske, som sproget i sig selv er for reflekteret til at formulere. Dette "Musikalsk-Erotiske" formulerer forfatteren dog i et så musikalsk sprog, at han er ved at dementere sit synspunkt. I næste afhandling analyseres, hvorledes antikkens umiddelbare sorg indoptages i den moderne reflekterede smerte - en undersøgelse, som svarer til magisterafhandlingens behandling af ironibegrebet. Sidste led i

denne første kæde af afhandlinger er "Skyggerids", en psykologisk kortlægning af den reflekterede sorg, der ligger over den kunstneriske fremstillings mulighed. Efter denne afgrænsning af det æstetiske felt, tager den næste serie fat på at indkredse den reflekterede æstetiske personlighed. Først en psykologisk analyse af "Den Ulykkeligste", som opspændt mellem håb og erindring hindres adgang til begge dele. Derpå den reflekterede æstetikers undersøgelse af Eugène Scribes reflekterede lystspil *Den første Kjærlighed* (opført på Det Kongelige Teater første gang 10.6.1831, udg. 1832), som hørte til det repertoire, J.L. Heiberg gav en stærk position på Det Kongelige Teater. Analysen kan forstås som modstykke til behandlingen af Mozarts opera. Endelig følger sidst undersøgelsen "Vexel-Driften" med undertitlen "Forsøg til en social Klogskabslære", hvor forfatteren vittigt begrundet tre råd: vogt dig for venskab, vogt dig for ægteskab, vogt dig for kaldet. Denne etik - skrevet af en æstetiker for andre æstetikere - markerer forskellen mellem de to eksistensformer. Æstetikerens skal hverken savne omgangskreds, erotik eller virke, men han skal bevare friheden til selv at definere præmisserne. Vilkårligheden og latteren skal være på hans side.

Programmet gennemleves i romanen "Forførerens Dagbog". I den periode, hvor Kierkegaard ønskede at ophæve forlovelsen, udfoldede han i dagbogen planer for, hvordan han ved at opføre sig frastødende skulle få Regine til at slå op, således at sladderens vil ramme ham. Det lykkedes ikke. Men i dagbogen lykkes det hovedpersonen både at forføre en pige og at blive af med hende ved at gennemføre det eksperiment "saaledes at digte sig ud af en Pige, at man kunde gjøre hende saa stolt, at hun bildte sig ind, at det var hende, der var kjed af Forholdet" (SKS 2 432). Johannes skildrer sig selv som en erotikkens naturvidenskabsmand, altså på samme tid Faust og Don Juan, og da han er færdig med sit eksperiment, er han tvunget til at repetere det igen og igen som en Ahasverus, forbandet af sin sejr.

Denne dagbogsroman består af tre forløb. Det første indledes på caféer i Østergade, på udstillinger og andre steder i byen, hvor de rige og dannede havde deres fælles halvoffentlige rum. Den reflekterede flanør Johannes, hvis navn peger tilbage på den ureflekterede Don Juan, har her sin jagtmark, som han iagttager med en detektivs skarpe opmærksomhed. Tre piger optager ham, men de får løbepas. Derefter møder han lige så tilfældigt endnu én, som han udvælger, fordi hun - skønt umiddelbar - har anlæg for lidenskab og bevidsthed om smerte. Forløbet slutter i hendes private rum, som Johannes har skaffet sig adgang til for at overbevise sig om, at hun har de psykiske energier, der er nødvendige, for at hun kan komme ind i hans refleksion og eksperiment. Cordelia hedder hun og har blidhed og troskab til fælles med sin navnesøster i Shakespeares *King Lear* (1604-05, da. 1792).

Næste forløb foregår i biedermeierdagligstuen, hvor Johannes dels vinder pigens tante for sin sag, dels udsætter Cordelia for en vekslende påvirkning af kold ironi og høj tankeflugt. Han er en dreven strateg, som ved et hurtigt kneb får hendes ja - og som straks derefter planter kimen til den fremtidige væmmelse over forlovelsessituationen. I tredje forløb gennemfører han nu to krige mod hende. Først befrielseskrigen, hvor hun skal lære at sejre, ved at han trækker sig tilbage, samtidig med at hun skal dannes ved de breve og opildnes erotisk ved de billetter, han sender hende. Efter denne dobbelthed af befrielse og binding af hende følger erobringskrigen, hvor han ved at spotte forlovelsen får hende til at træde frem som et driftsvæsen, der jagter ham. Forløsningen skal finde sted i hans kopi af den dagligstue, han har ført hende ud af. Det arrangerede rum er også mytisk. Den forening, der skal finde sted, sætter Johannes i forbindelse med en hedensk, romersk myte om magt og kærlighed. Den kærlighed, som kunne udspille sig i det borgerlige ægteskab, måtte han se som en afdæmpet, lidenskabsløs afglans af det forsøg på at forene mand og kvinde, som Jupiter havde spaltet fra hinanden, fordi det oprindelige menneske før spaltningen var guderne for stærkt. Så tæt på den bibelske beretning om syndefaldet og uddrivelsen af Paradis kan Johannes komme.

I anden del af *Enten - Eller* har assessor Wilhelm ordet, og han forvalter det med embedsmandens sans for nøjagtig, logisk og omstændelig sagsfremstilling. Med sine tre breve ønsker han at bringe A ud af det æstetiske for at forpligte ham etisk. Som modstykke til de punktuelle sanseindtryk stiller han den varige glæde, og som modstykke til forførelsen ægteskabet - først her realiseres egentligt det æstetiske, fordi ægteskabet forener kærlighed og ansvar og gennem vielsen står i forhold til synden. Når A siger enten-eller, er det efter B's opfattelse blot for at undlade at vælge. A's overvejelser over, hvad han skal vælge, er udtryk for nihilisme, hævder B, som i stedet er optaget af den alvor og patos, hvormed man vælger. B vil gerne drive A hen til det fortvivlelsens punkt, hvor han bliver nødt til at vælge sig selv som det absolutte. Derved vil han skabe ham som noget, der er til, modsat Gud, der skaber noget nyt. På den anden side opstår der det nye i valget, at han fører sig selv ud af menneskets naturtilstand. B skriver: "det Æsthetiske i et Menneske er det, hvorved han umiddelbar er det, han er; det Ethiske er det, hvorved han bliver det, han er" (SKS 3 173 f.). Svarende dertil skrev Erasmus af Rotterdam i 1529, at menneske fødes man ikke til at være, det dannes man til, jf. *De pueris instituendis* (Om at opdrage børn / drenge). Humanisten B understreger, at mennesket må finde sandheden i sig selv og udvikle et selv, der er både personligt, socialt og borgerligt. Det sker gennem relationer i venskabet, ægteskabet og kaldet, der netop pga. deres forpligtende karakter kan inderliggøre ansvaret, så det ikke er en udefra kommende magt.

Kunstnertypen A kom til kort i forhold til den bibelske skabelsesberetning og måtte blive stående i hedenskaben ligesom Faust, Don Juan og Ahasverus, og således udvikler også embedsborgeren B sig dialektisk til sin grænse i de sene breve til A. Han forudsætter som grækerne, at mennesket har sandheden i sig. Men det afvises i det sidste brev, der indeholder en prædiken, hvis tese er, at mod Gud har mennesket altid uret. Hvis sandheden er hos Gud, må den findes gennem opbyggelse. Etikeren sidste budskab til A er, at "kun den Sandhed, der opbygger, er Sandhed for Dig" (SKS 3 332). Dermed var valget mellem enten det æstetiske eller det etiske blevet til et hverken-eller, og dermed var ordet givet videre til Kierkegaard selv som forfatter af *To opbyggelige Taler*, der udkom som ledsageskrift til den store tekstkomposition 16.5.1843.

Opbyggelige Taler

De opbyggelige taler har tydeligt fællespræg. De står som én lang serie paralleltekster til de pseudonyme skrifter. Fra og med *Enten - Eller* ledsages de pseudonyme skrifter af opbyggelige taler. Endog arbejder fra den seneste del af forfatterskabet, hvor pseudonymiteten igen er afløst af direkte meddelelse findes taler brugt som ledsagetekster, jf. at *Øieblikket* blev fulgt af *Guds Uforanderlighed. En Tale* 3.9.1855, få måneder før digterfilosoffens død. Den subtitel, som Kierkegaard almindeligvis bruger til at genrekarakterisere sine tekster, fungerer som titel, og han tilføjer da ofte, og specielt i begyndelsen, blot hvor mange af slagsen, der er tale om. Både i 1843 og året efter udsendte han således bøger med titlerne *To opbyggelige Taler*, *Tre opbyggelige Taler* og *Fire opbyggelige Taler*. Når disse tekster konsekvent kaldes "Taler" skyldes det if. forfatteren, at han som ikke-ordineret teolog ikke havde ret til at prædike, men også at han tog afstand fra at formidle kristendommen ovenfra for i stedet at opbygge den i "hiin Enkelte" (SV3 15). I forordene adresserer han hver af disse udgivelser til "hiin Enkelte", i begyndelsen sigtede han til Regine, senere til enhver, der ville være "hiin Enkelte" - for religiøs opbyggelse forudsætter subjektivitet.

Fra begyndelsen til enden fastholder dedikationen rituelt, at hver udgivelse i denne serie af tekster er helliget mindet om faderen. I forhold til det kierkegaardske værk i øvrigt er disse tekster udtryk for en overraskende stabilitet, der vel kan sammenlignes med den kirkegang, han opretholdt gennem travlhed og indre storme. Om end han ønsker at holde dem på

afstand af prædikener, så har de mange træk fælles med den nye, psykologisk indlevede og mere litterært og æstetisk virkningsfulde prædikenstil, som J.P. Mynster havde bragt til sejr i den danske statskirke.

Som ung landsbypræst i Spjellerup havde Mynster været inde i lange overvejelser over, hvorledes man kunne finde den egentlige kristendom i en situation, hvor den ortodokse tro på bibelteksten som en sandhed formuleret af Gud var skrinlagt af videnskaber som arkæologi og filologi, hvis forsøg på at eftervise tekstens sandhed var mislykkedes. Mynster var påvirket af Immanuel Kants (1724-1804) skelnen mellem troens og erfaringens virkelighed, der frigjorde religiøsitet for blot at være en forlængelse af den almindelige oplysnings- og dannelsesbestræbelse. Herefter blev så problemet for den romantiske generations teologer, hvad den nye frihed skulle bruges til. I Mynsters tilfælde førte den via læsning af den tyske filosof F.H. Jacobis (1743-1819) *Über die Lehre des Spinoza* (1785) til et valg af egen samvittighed og gudstro.

Jacobi påpegede, at det ubetingede ikke kunne bevises logisk, og Mynster fandt hos ham en personlig søgen, der førte til en uforbeholden underkastelse dels under pligten, dels under Guds vilje. Mynsters bløde lutheranisme afveg ikke meget fra traditionen, men den afveg, idet han selv mente at have valgt grundlaget, hvilket forgængerne ikke havde kunnet. Det praktiske udtryk for Mynsters religiøse gennembrud i Spjellerup Præstegård 1803 var, at han udarbejdede en ny type prædiken. Han publicerede det første bind *Prædikener* i 1810 og det næste i 1815; i 1812 udsendte han sine overvejelser over genren i *Bemærkninger om den Kunst at prædike*. Tilbage i København som residerende kapellan ved Vor Frue Kirke 1811 erobrede Mynster en stor menighed blandt de dannede og velstillede gennem sin prædikekunst, der forenede et gennearbejdet oratorisk og gestisk formsprog med en tekst, som var melodios, rensat for tunge bibelcitater og stilistisk tæt ved tidens digtning. Mynster gav ikke alene sine mange tilhørere en æstetisk oplevelse, han benyttede sin psykologiske indlevelse i menigheden til at støtte disse embeds- og handelsborgere i rollen som beslutningstagere.

Skønt han taler mere intimt til sin tilhører har Kierkegaard lært meget både om udtryksformen og den anvendte psykologi hos ham. I den sidste tale, *Guds Uforanderlighed*, vender han tilbage til samme skriftsted i Første Jakobsbrev, som han havde benyttet i den afsluttende af de første *To opbyggelige Taler*: "Al god og al fuldkommen Gave er ovenfra". Mens han i de tidlige taler er mildt overtalende, så kan man i de senere se pietismen tydeligere, ligesom troen på paradokset også finder vej i disse tekster. Dette til trods synes hverken forfatterens ydmyge hyldelse til Gud eller inderlige henvendelse om håb og trøst til hver enkelt ikke forandret. Til gengæld adskiller denne teksttype sig ret markant - også i sin forståelse af det religiøse - fra det forfatterskab, som den skulle fungere som dialogpartner til.

I sin rolle som opbyggelig, eller missionerende, forfatter træder Kierkegaard ind i et rum, der synes at være nogenlunde uforstyrret af, hvad der ellers hændte i forfatterskabet. Man kan vælge at tage hans udsagn om højre og venstre hånd for pålydende og opfatte denne række af tekster som værkets primære akse, og man vil da være i overensstemmelse med de fortolkninger af det, som han selv leverede, først i form af et afsnit af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* fra 1846, derefter i *Om min Forfatter-Virksomhed* fra 1851 og endelig i *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed*, der blev skrevet 1849, men først udgivet efter hans død. Selv hvis man vælger således, og selv hvis man læser Kierkegaard ud fra et religiøst synspunkt, må man indrømme, at han gør sin mest originale indsats i andre tekster end i de opbyggelige taler. De er måske tegn på den position af sikret ro, som Kierkegaard ind imellem drømte om at realisere ved at forlade skriveriet til fordel for arbejdet som præst i en landsbykirke. Ud over sin teologiske embedseksamen forberedte han sig faktisk også. Han prøvede på Pastorseminariet i 1841, holdt sin dimisprædiken i 1844, prædikede tre

gange i Vor Frue Kirke, og sidst prædikede han i Citadelkirken i maj 1851. At han først 3.9.1855 brugte sin prædiken om *Guds Uforanderlighed* til den bog, der skulle blive den sidste i rækken af opbyggelige taler, viser, at relationen mellem tekstformer givet med højre og venstre hånd ikke altid var tæt. Tanken om at blive landsbypræst var ikke blot et økonomisk sikkerhedsnet, men også en psykologisk betryggelse. Den blev imidlertid aldrig realiseret.

Gjentagelsen

16.10.1843 udkom tre bøger: *Frygt og Bæven*, *Gjentagelsen* og *Tre opbyggelige Taler*. I *Gjentagelsen* søger forfatterpseudonymet, æstetikerens Constantin Constantius (lat. uforanderlighed, karakterfasthed), en kynisk stoiker, efter sammenhæng i sin tilværelse. Han prøver forgæves at finde den æstetiske gentagelse af en teateroplevelse i Berlin og fortæller så en fiktiv historie om en ung digter, "Det unge Menneske" (jf. *PAP* 4 282 og 293, B 117), der efter sin forlovelse hurtigt opdager, at den udkårne kun er hans muse, kun anledningen til den virksomhed med åndelige spørgsmål, som er ham langt vigtigere. At leve med hende i dagliglivets etiske gentagelse vil gøre begge fortvivlet. Vil det rigtige i situationen ikke være at afbryde forholdet? Ved at læse Jobs Bog indser han, at selv om det menneskeligt var rigtigst, så var det i forhold til Gud ikke rigtig, idet mennesket altid i forhold til ham har uret. Han vender tilbage til forholdet, men pigen er blevet gift, og han er dermed i egentlig forstand fri. Han har altså ved at ydmyge sig selv lige som Job fået alt igen, også muligheden for genforening med pigen på et højere, åndeligt plan. Derved har han opnået gentagelse i religiøs forstand. Det hele afsløres dog som en fiktion, opfundet af Constantin og iværksat af ham som "Et Forsøg i den eksperimenterende Psychologi" (*SKS* 4 7) med henblik på at afklare sin egen eksistens. Dermed beretter bogen også om grænsen mellem den æstetiske og den religiøse gentagelse.

Frygt og Bæven

Frygt og Bæven drejer sig om grænsen mellem det etiske og det religiøse. Pseudonymet Johannes de silentio (lat. fra tavsheden eller om tavsheden) hævder ud fra sin tolkning af Abrahams planlagte ofring af sin søn Isak, at der mellem menneskers etik og Guds krav om offeret er et radikalt brud, "Springet" (*SKS* 7 21 og 4 137). Abraham må træde uden for det menneskelige samfund, som ikke kan tolerere en sådan adfærd; han kræver og opgiver alt i sin tro på "Det absolute Paradox" - "Gud-Msk." (*PAP* 4 404, c 84). Derfor kan han foretage "Bevægelsen i Kraft af det Absurde" (*SKS* 4 189, jf. også 141) eller "Uendelighedens Bevægelse" (*SKS* 4 189) og få alt dobbelt igen. Den pseudonyme forfatters bog karakteriseres som "Dialektisk Lyrik". Han bliver tavs i sin inderlige hengivelse til paradokset, men Kierkegaard har fået fjernet sig både fra Goethe-humanismen, hvor det enkelte menneskes liv antages at udvikle sig harmonisk fra fase til fase, og fra Hegel, hvor det enkelte begreb dialektisk ophæves i det næste, hvor modsigelser løses spekulativt, og hvor radikale paradokser ikke forekommer. Med *Frygt og Bæven* havde Kierkegaard erstattet valget mellem æstetik og etik med valget mellem kristendommen enten opfattet som en dannet og højere etik eller som den lidenskabelige tro på det absurde, der også omfatter en overskridelse af etikens normer, en "teleologisk Suspension af det Ethiske" (*SKS* 4 148). Med sin tro på paradokset kan Abraham placeres over hensynet til det almene. Således betragtet er han helt, ikke barnemorder. Johannes de silentio står som den fornuftigt undersøgende dog uden for det, han undersøger.

Afslutningen på dette forrygende gennembrudsår blev *Fire opbyggelige Taler*, publiceret 6.12. Svarende til opbygningen af *Enten - Eller* hænger de i alt ni opbyggelige taler fra dette år sammen i en dialektisk komposition fra "Troens Forventning" via "Bekræftelsen i det

indvortes Menneske" til "At erhverve sin Sjæl i Taalmodighed", hvor etikerens forestilling om valg og personlighedsdannelse anfægtes. Mennesket ejer ikke sin sjæl og kan derfor ikke gennem personlighedsudvikling bringes til at erkende sit egentlige jeg. Sjælen er Guds, og den kan mennesket kun erhverve i tålmodighed. I 1844 indledte Kierkegaard en tilsvarende serie: *To opbyggelige Taler* fra 5.3. blev 8.6. fulgt af *Tre opbyggelige Taler* og af *Fire opbyggelige Taler*, som udkom 31.8. De tre hefter kan ses som ledsagere til *Philosophiske Smuler* fra 13.6. samt til *Begrebet Angest* og *Forord*, begge udgivet 17.6.

Philosophiske Smuler

Philosophiske Smuler eller *En Smule Philosophi* er tillagt pseudonymet Johannes Climacus. På titelbladene til hans skrifter anføres Kierkegaard som udgiver, ligesom han kom til at stå som udgiver af de skrifter, han tillagde Climacus' modstykke, Anti-Climacus. Også Kierkegaards "Journaler" viser, at Climacus og Anti-Climacus var en ny slags pseudonymer, som befandt sig nærmere hans egen eksistensposition. Navnet Johannes Climacus er formentlig inspireret af navnet på en munk i 600-tallet, som var forfatter til et skrift om Paradisstigen (lat. scala paradisi), og her søger forfatterjeget, som selv har sit ståsted i det græske, altså uden for kristendommen, ved sin tankes hjælp at klatre fra det gamle testamente til det nye. På titelbladet spørges, om der kan gives "et historisk Udgangspunkt for en evig Bevidsthed", altså - kan man "bygge en evig Salighed paa en historisk Viden?" (SKS 4 213). Svaret er nej.

Bogen skelner skarpt mellem, hvad historievitenskaben kan bevise og den evige bevidsthed, der kun kan nås gennem springet og paradokset. Climacus afviser dermed relevansen af den videnskabelige interesse blandt historikere, arkæologer og filologer i at undersøge den faktuelle sandhed i Bibelens udsagn på grundlag af kilderne. Tankeeksperimentet i *Philosophiske Smuler* er, at den græske antiks opfattelse af, at mennesket har sandheden i sig selv, ikke kan holde stik, fordi det indgives af "Guden" (SKS 4 224). Men er sandheden ikke del af den menneskelige natur, må der være et absolut skel mellem mennesket og "Guden", som derfor må gøre sig selv til en paradoks størrelse - et "Gud-Menneske" (PAP 4 404, c 84 og SKS 7 525) - for at overskride forskellen. Mennesket modtager da sandheden af en paradoksal giver i et "Spring", som i sig rummer både evighed og timelighed, og det kan derfor kun gennem sin egen subjektive inderlighed og samtidighed med det paradoksale vælge troen. På sidste side må Climacus selvkritisk erkende, at hans eget grundlag i forhold til problemstillingen sætter grænser. Han mener at være nået videre end "det Socratiske" ved i sin dogmatik at begrunde "Troen" (SKS 4 261) og dens forudsætning "Synds-Bevidstheden" (SKS 7 530), dens særlige valg i "Øieblikket" (SKS 4 265 og 289) og den paradoksale "ny Lærer: Guden i Tiden" (SKS 4 306). Men han er afskåret fra at vurdere sandheden i den dogmatik, han har etableret, fordi han ser kristendommen ude fra.

Begrebet Angest

Begrebet Angest har undertitlen "En simpel psykologisk-paapegende Overveielse i Retning af det dogmatiske Problem om Arvesynden". Der er tale om en psykologisk undersøgelse af angst som troens grundlag. Den pseudonyme forfatter kaldes Vigilius Haufniensis (den der overvåger livet i København) med skjult henvisning til Kierkegaards og Møllers vandringer i hovedstaden. Undersøgelsen af troens psykologiske forudsætninger sker fra en position uden for kristendommen. Vigilius ønsker sig betragtet som en lægmand, "der vel speculerer, men dog staaer langt udenfor Speculationen" (SKS 4 314) - dvs. den hegelske spekulative filosofi.

Vigilius skelner mellem frygten, som har ydre årsager, og som hans æstetiske kollega udi psykologien har beskrevet i *Frygt og Bæven*, og angsten, som er et menneskeligt grundvilkår. I

sin uskyldstilstand opfatter han mennesket som "sjelelig bestemt i umiddelbar Eenhed med sin Naturlighed" (SKS 4 347). Ånden er endnu kun latent - eller "drømmende" (SKS 4 347) - i denne hviletilstand, hvis modsætning ikke er "Ufred og Strid; thi der er jo Intet at stride med" (SKS 4,347) "Hvad er det da? Intet. Men hvilken Virkning har Intet? Det føder Angest" (SKS 4 347). Angsten forstås altså som en "Bestemmelse af den drømmende Aand, og hører som saadan hjemme i Psychologien" (SKS 4 347). Mennesket defineres nu som "en Synthese af det Sjelelige og det Legemlige", idet det tilføjes, at "en Synthese er utænkelig, naar de Tvende ikke enes i et Tredie. Dette Tredie er Aanden" (SKS 4 349). Den er fremmed i forhold til relationen mellem legeme og sjæl, men dog nødvendig for opretholdelsen heraf. Mennesket forholder sig da angst til denne tvetydige magt, dette intet. Vigilius diskuterer nu begrebet subjektiv angst, der har Adams syndefald og menneskenes stadige forøgelse af synden som baggrund. Den bryder frem i det enkelte menneskes liv som et kvalitativt spring.

Angest kan man sammenligne med Svimmelhed. Den, hvis Øie kommer til at skue ned i et svælgende Dyb, han bliver svimmel. Men hvad er Grunden, det er ligesaa meget hans Øie som Afgrunden; thi hvis han ikke havde stirret ned. Saaledes er Angest den Frihedens Svimlen, der opkommer, idet Aanden vil sætte Synthesen, og Friheden nu skuer ned i sin egen Mulighed, og da griber Endeligheden at holde sig ved. I denne Svimlen segner Friheden. Videre kan Psychologien ikke komme og vil det ikke. I samme Øieblik er Alt forandret, og idet Friheden igjen reiser sig op, seer den, at den er skyldig. Imellem disse tvende Øieblikke ligger Springet, som ingen Videnskab har forklaret eller kan forklare

(SKS 4 365 f.).

Når ånden bryder gennem modsætningen mellem sjæl og legeme i "Øjeblikket", rives mennesket da ud af sin umiddelbare tidsfølge fra fortid via nutid til fremtid og placeres i forhold til modsætningen mellem timelighed og evighed. Når synden efter det kvalitative spring er kommet ind i den enkeltes verden, skifter angsten karakter fra at være et intet til at være knyttet til forskellen mellem godt og ondt. Mennesket kan så begrænse sig selv ved at forblive i angst for det onde, men det kan tilsvarende blive bundet i angst for skæbnen eller i angst for det gode - i det sidste opstår det dæmoniske. Men det kan dog også bruge sin angst til at komme til troen. Nået så langt afleverer psykologen Vigilius på sidste side angstbegrebet til Climacus' dogmatik.

Forord

I sin subtitel præsenterer *Forord* sig nok så uskyldigt som "Morskabslæsning for enkelte Stænder efter Tid og Leilighed" (SKS 4 465). Den tillægges Nicolaus Notabene (lat. efternavnet betyder kritisk anmærkning - eller NB. Forkortet til initialer sigter navnet til N.N - en anonym person, en hvem som helst). Han har måttet love sin kone ikke at være forfatter, for det er den værste utroskab, når man er ægtemand efter hendes opfattelse. Ergo publicerer han mellem bogens forord og efterskrift kun en række forord, der er adresseret til samtidens litterære debat og på den vis ligger i forlængelse af debutskriftet om H.C. Andersen. Her havde han prøvet at kvalificere sig som heibergsk kritiker, men mesteren havde afvist at udgive resultatet i sit tidsskrift *Perseus*. Derefter havde han leveret sin store, dialektisk organiserede tekstkomposition *Enten - Eller*, men kun fået en kølig respons på det enestående værk fra Heiberg. I *Forord* kom så den offentlige optakt til den satire over J.L. Heiberg, som fortsættes gennem store dele af forfatterskabet. Under vejs blev også biskop J.P. Mynsters opbyggelige prædikener hængt ud.

Stadier paa Livets Vei

29.4.1845 udgav Kierkegaard med højre hånd *Tre Taler ved tænkte Leiligheder*, og dagen efter med venstre hånd *Stadier paa Livets Vei*, med undertitlen "Studier af Forskjellige. Sammenbragte, befordrede til Trykken og udgivne af Hilarius Bogbinder" (SKS 6 7).

Denne store tekstkomposition er en videreførelse af *Enten - Eller*. "Stadier" skal ikke forstås som trin på en stige, men som eksistensformer mellem hvilke den enkelte må vælge. Læseren belæres om, at når de optræder i samme bog, så skyldes det bogbinderen, og ikke en fælles forfatter- eller udgiverbevidsthed. Det viser sig dog snart, at de har kærligheden som fælles tema. Det æstetiske bliver her gjort noget kortere, fordi det - i nogen modstrid mod afvisningen af at opfatte stadierne som trin - betragtes som overstået, hvorfor teksten "In vino veritas" optræder som en erindring om et symposium om kvinden. Talerne er alle mænd. Blandt dem genfindes udgiveren Victor Eremita og hovedpersonen Johannes Forførelsen. Sammen med deres æstetikerkolleger fremlægger de scenarier for erobring af kvindens dyd og bevidsthed, som rækker fra den mest uskyldige til den mest kynisk-reflekterede forførelse. Det etiske stadium er repræsenteret med et forsvar for ægteskabet, hvor ægteemanden imidlertid ikke sejrer. I modsætning til i *Enten - Eller* indgår det religiøse her som et selvstændigt tredje stadium. Teksten er Frater Taciturnus' (broder Tavs') dagbog "'Skyldig?' - 'Ikke-Skyldig?'" med undertitlen "En Lidelseshistorie. Psychologisk Experiment" (SKS 6 9). I denne tekst, som oprindeligt skulle have haft en placering i *Enten - Eller* som modstykke til "Forførelsens Dagbog", dokumenterer den kolde, intellektuelle Frater Taciturnus et psykologisk eksperiment med en hovedperson, som han selv opfinder. Denne Quidam (N.N.) er en tungsindig mand, hvis manglende muligheder for at forbinde sig med den elskede gennemlyses af frateren. Han kan erkende det religiøse, men hverken gribe det eller leve det, men med sit eksperiment har han "lagt et Problem tilrette for det Religiøse: Syndsforladelsen" (SKS 6 442). I den ligger muligheden for at ophæve skismaet mellem slægtsforbandelsen og ægteskabet, realiseringen af det almene. Selve diskussionen af syndsforladelsen må frateren overlade til de opbyggelige taler. De tre tænkte leiligheder, som ledsageskriftets taler handler om er: skriftemålet, vielsen og begravelsen.

Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift

Størst opmærksomhed blandt skrifterne fra 1846 er knyttet til Climacus' fortsatte og endelige opgør med Hegel(ianerne) i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift til de filosofiske Smuler*. Det lagde sig i al sin tyngde til de spinkelt udseende smuler 27.2.1846 og blev som dem udgivet i Kierkegaards navn. "Afsluttende" blev dette hovedværk kaldt, fordi Kierkegaard med denne slutkommentar til Hegel havde tænkt at trække sig fra skribentvirksomheden, idet han havde sagt, hvad han ønskede; "uvidenskabelig" fordi skriftet var en kritik af tidens videnskabelighed, som med Heiberg var blevet hegeliansk orienteret; "Efterskrift til de filosofiske Smuler", fordi skriftet arbejder videre med Climacus' problem om det subjektive og det objektive i forhold til at erhverve troen. Bogens sære subtitel, "Mimisk-pathetisk-dialektisk Sammenskrift, Eksistentielt Indlæg" (SKS 9 7), skyldes at forfatteren arbejder bag pseudonymets maske, og at han betjener sig af både digtning og tænkning i sit indlæg fra eksistensens lidenskabelige position. Climacus står stadig uden for det religiøse. Han udvikler her læren om de tre stadier ved at indskyde ironien som et stadium mellem det æstetiske og det etiske og humoren - hans egen position - mellem det etiske og det religiøse. Mens ironien kan skjule det etiske, kan humoren forstås som den humanistiske dannelses tildækning af, men også nærmeste tilnærmelse til religiøsiteten. Humoristen forstår, at lidelsen hører med til tilværelsen, men ikke dens religiøse betydning: "Humoristen gjør den svigefulde Vending og tilbagekalder Lidelsen i Spøgens Form". Hinsides ligger religiøsiteten, og som den potentielle (for)bruger Climacus skriver, er det hans mål med afhandlingen at få at vide, hvordan han "barnefødt her af Byen, nu tredive Aar gammel, et slet og ret Menneske

ligesom Folk er fleest" opnår det gode, som man kalder "en evig Salighed" (SKS 7 25).

I værkets første del eksaminerer Climacus de forskellige forsøg, som er gjort ved videnskabens hjælp på at bevise kristendommens sandhed. Han undersøger også de beviser, som påkalder sig bibelteksten, menighedslivet og kirkeinstitutionen. Højest i rækken står hegelianernes forsøg på at reducere kristendommen til et historisk fænomen, der vil blive indoptaget som et underordnet led i forbindelse med udviklingen af den absolutte ånd. Over for disse objektive forsøg på at retfærdiggøre kristendommen sætter han i anden del med afsæt hos digter og tænker G.E. Lessing (1729-81) spørgsmålet om, hvorledes mennesket kan retfærdiggøre sig i forhold til troen, altså hvorledes subjektiviteten må være, hvis den skal kunne begribe kristendommen. Mens resultatet er vigtigt for den objektive tænker, er processen det for den subjektive, fordi eksistensen er en uafsluttet bevægelse. Hvor tilegnelsen er hovedsagen, bliver meddelelser herom dobbelt-reflekterede, dvs. de indbefatter forhold mellem meddelelsen og meddelerens eksistensposition. I et tillæg til skriftet lod Kierkegaard Climacus gennemgå hele det foreliggende forfatterskab som et eksempel på en sådan dobbelt-reflekteret meddelelse, hvorefter han i eget navn vedkendte sig paternitet til pseudonymerne.

Kernen i Climacus' lange holmgang med Hegel er, at hvis der eksisterer et altomfattende tilværelsens system, så vil det ikke være til at opfatte for mennesket, men kun for paradokset Gud-Menneske, der både er i tilværelsen og uden for. Hegels system opfatter han som ufuldendt, fordi det dels mangler Gud, dels det enkelte individ, og dermed enhver eksisterende. Den eksisterende befinder sig i en uafsluttet proces. Enhver eksisterende befinder sig i en spænding mellem den subjektive eksistens og den objektive tænkning, og den kan ifølge Climacus ikke opløses i en højere syntese, som Hegel hævdede. Climacus skriver, at enhver fra starten er et subjekt, hvorfor den første opgave er gennem personlighedsdannelsen at afføre sig det subjektive i betydningen det selviske, det tilfældige eller det sære. Herefter hævder videnskaben, at opgaven består i at blive objektiv, mens kristendommen lærer, at den i en højere forstand består i at blive et subjekt. Man skal vove at blive et enkelt individ: "At være et enkelt Individ, er verdenshistorisk slet Intet, uendelig Intet - men dog er det et Menneskes eneste sande og høieste Betydning" (SKS 7 139). Mens videnskaben lægger vægt på sandheden som en genstand uden for den erkendende, opfatter kristendommen sandheden som "Uendelighedens Lidenskab" (SKS 7 186). I denne forstand er da subjektiviteten sandheden - og det betyder ikke, at Climacus og Kierkegaard ville mene, at sandheden i andre ikke-eksistentielle forhold var i subjektiviteten, det ville gøre enhver opfattelse af alt lige gyldig og dermed ligegyldig. Men på det eksistentielle område, der afgrænses her, gælder kristendommens absolutte modsætninger mellem godt og ondt, sandhed og løgn og ikke de hegelianske syntesedannelser, der kan mediere enhver modsætning.

Climacus skelner mellem to slags religiøsitet. A-religiøsiteten findes også i hedensk tid, fx hos Sokrates. Den enkelte eksisterer her i inderlighed og skyldsbevidsthed og søger at afdø fra det verdslige liv gennem pønitense eller klosteret. Mennesket tror at kende sin gud, og det forholder sig til ham gennem viden og tænkning. B-religiøsiteten er for Climacus den egentlige religiøsitet. Den bygger på den etisk-religiøse forpligtelse i A-religiøsiteten, men skyldsbevidstheden er afløst af syndsbevidstheden, der trækker mennesket ud af sit forhold til det alment-menneskelige. Syndsbevidstheden indebærer en sprængning af subjektet som tænkende og dets forhold til andre, fordi den skyldes paradokset "Guden i Tiden" (SKS 4 306), altså det paradoks, at Gud også har gjort sig til et menneske (SKS 7 535). Det kan man kun forholde sig til gennem tro og i bestandig uvished, hvorfor Climacus præciserer sin tese om, at sandheden er subjektiv således: "*den objektive Uvished, fastholdt i den meest lidenskabelige Inderligheds Tilegnelse, er Sandheden, den høieste Sandhed, der er for en Eksisterende*" (SKS 7 186).

En literair Anmeldelse

I 1846 fortsatte Kierkegaard i øvrigt under eget navn (og altså efter at have 'afsløret' sin indirekte meddelelsesform) den virksomhed som litteraturkritiker, som han havde indledt med debutskriftet om H.C. Andersen. Heri havde han også nævnt flere andre danske prosaister, bl.a. 'Forfatteren til en Hverdags-Historie', hvis korte roman *To Tidsaldre* (1845) (blev genstand for *En literair Anmeldelse* (30.3.1846)). Det var ikke tilfældigt, at interessen gjaldt et medlem af det heibergske hus, men den anonymt skrivende fru Gyllembourgs sammenligning mellem sin ungdoms revolutionstid i 1790'erne og den smålige samtid i 1840'erne blev bekræftet af Kierkegaards karakteristik af massen og publikum som udtryk for nivellering og manglende eksistentiel forpligtigelse. I en politisk engageret tid, på vej til det demokrati, der i 1849 afløste enevælden, advarede han om, at indhold kunne erstattes af kommunikation, og om at ansvaret kunne forflygtiges, når man erstattede mennesker med abstraktioner som "Publikum". "Publikum er Alt og Intet, er den farligste af alle Magter og den meest intetsigende; man kan tale til en heel Nation i Publikums Navn, og dog er Publikum mindre end et eneste nok saa ringe virkeligt Menneske" (SV8 101). Alternativet var både for fru Gyllembourg og ham den lidenskabelige tid.

"Hjertets Reenhed"

I 1847 blev den litterære anmeldelse planmæssigt, men dog med et års forsinkelse, ledsaget af *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand*. Bogen er delt i tre afdelinger med hvert sit titelblad for at markere forskelligheden. Den første omfatter skriftemålstalen over sætningen "*Hjertets Reenhed er at ville Eet*" (SV8 153). Gud opfattes her som en evighed i os, det gode, og når et menneske vil det, så vil han kun ét, derfor er hans hjerte rent. I anden afdeling demonstreres, hvorledes vi af liljerne på marken og himmelens fugle kan lære at være ubekymrede over det timelige. I sidste afdeling findes "Lidelsernes Evangelium", hvor lidelsen opfattes som et privilegium, der kan forberede os for evigheden. Disse sidste taler kaldes "Christelige" (SV8 127), og dermed havde Kierkegaard udpeget dem som udtryk for den strengere kristendomsopfattelse, han udviklede i disse år. Samme signal findes samme år i subtitlen "Nogle christelige Overveielser i Talers Form" i *Kjerlighedens Gjerninger*, den store bog, hvor Kierkegaard i eget navn giver et bud på en kristen etik. De gerninger, som kærligheden indebærer mellem mennesker, opfattes som sat af Gud, og i bogens første afdeling gennemanalyseres budet om næstekærlighed. Hvad indebærer det, at kærligheden til næsten er en pligt og ikke et valg? Hvem er næsten? Og hvem er du, der skal elske ham? Hvad betyder det, at næsten skal elskes som man elsker sig selv, hverken mere eller mindre?

Det er opmuntrende i Dit Forhold til den Fornemme, at Du i ham *skal* elske Din Næste; det er ydmygende i Forhold til den Ringere, at Du i ham ikke har at elske den Ringere, men *skal* elske Næsten; det er frelsende, om Du gør det, thi Du *skal* gøre det. Næsten er ethvert Menneske; thi ved Forskjelligheden er han ikke Din Næste, ei heller ved Ligheden med Dig indenfor Forskjelligheden fra andre Mennesker. Ved Ligheden med Dig for Gud er han Din Næste, men denne Lighed har ubetinget ethvert Menneske og har den ubetinget

(SV9 75).

I 1848 genoptog Kierkegaard sin analyse af liljen og fuglen i første del af *Christelige Taler*, der udkom 26.4. og igen markerede det "christelige". Året efter udsendte han 14.5. "Tre gudelige Taler" med titlen *Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen*. Bestræbelsen går her ud på at vise forskelle mellem poesien og kristendommen, der ikke som den skal forføre ved skønheden. Mennesket kan da af liljen på marken og fuglen under himlen lære tavshed. De er

ubetinget lydige, og tavsheden er udtryk for en ærbødig respekt for den, man ikke kan tale med, og begyndelsen til at søge Guds rige.

Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger af H.H. udkom 19.5.1849. Den første stiller i sin titel spørgsmålet: "Har et Menneske Lov til at lade sig ihjelslaae for Sandheden?" (SV11 67). Ikke, hvis det er en verdslig sandhed, som man således vil argumentere for over for andre, der mener anderledes. Heller ikke, hvis handlingen er led i diskussion mellem kristne, der har forskellig opfattelse af sandheden. Men måske, hvis kristenheden slet ikke er kristen, men langt mere hedensk end hedenskab. Her drøftes altså - i form af et "Digterisk Forsøg" (SV11 67), som subtitlen lyder - spørgsmålet om martyriet. Skal mennesket tro ved at efterfølge Kristi lidelser? I den forbindelse bruges for første gang begrebet sandhedsvidne. Den sidste af de to afhandlinger, "Om Forskjellen mellem et Genie og en Apostel", er et lille udsnit fra det store manuskript om den bornholmske præst A.P. Adler, som Kierkegaard allerede havde påbegyndt i 1846, men ellers stort set valgte at beholde utrykt i sit værksted. Bogen findes i hans papirer og er posthumt udgivet under titlen "Bogen om Adler" (PAP 7,2). Mens geniet, den lyriske forfatter, har fået overordentlige evner af Gud, men ikke skriver med et formål, så har apostlen et kald, en ordre fra Gud - altså "*absolut paradox* et "for at"" (SV11 127). Han er en paradoks skikkelse, udset til efterfølgelse.

Anti-Climacus

Nu tog Kierkegaard et nyt pseudonym i brug efter lange overvejelser, for hvad han tillagde Anti-Climacus, var han ved at udsende i eget navn. I stedet bestemte han sin position som værende mellem Climacus, der ikke selv mente at kunne realisere B-religiøsiteten, og Anti-Climacus, der betegnede sig selv som kristen i overordentlig grad. Han stod pga. sit nære, men dog svingende position i forhold til begge disse pseudonymer som udgiver af skrifterne fra begge penneførere.. *Sygdommen til Døden* udkom 1849 og dens subtitel "En christelig psykologisk Udvikling til Opbyggelse og Opvækkelse" peger på, at hensigten er at påvirke i kristen retning. og at midlet er en psykologisk undersøgelse. Anti-Climacus tager da også afsæt i *Begrebet Angest*, når han bestemmer menneskets selv som sat af Gud og som "et Andet", der opstår, når forholdet mellem sjæl og legeme forholder sig til sig selv (SV11 144). *Sygdommen til døden* skal ikke forstås som den sygdom, der fører til døden, men som den fortvivlelse, der består i enten ikke at ville være sig selv eller i fortvivlet at ville være sig selv. Sjæl og legeme hører begge til det dødelige, men når Gud har sat forholdet mellem dem, er dette udødeligt. Fortvivlelse er synd, og synden er den sygdom, som består i en modsætning mellem det timelige og det evige i sjælen. Denne sygdom kan imidlertid føre til en stigende syndserkendelse og dermed tro. Med henvisning til Romerbrevet 14,23 understreger Anti-Climacus, at modsætningen til synden er tro og ikke dyd. Ledsageskriftet til *Sygdommen til Døden* blev udgivet i november 1849: "*Ypperstepræsten*" - "*Tolderen*" - "*Synderinden*". Med disse "tre Taler ved Altergangen om Fredagen" fortsatte han den serie altergangstaler, som han havde publiceret i sidste afdeling af *Christelige Taler*.

I september 1850 udgav Kierkegaard Anti-Climacus' *Indøvelse i Christendom*. Dette skrift, hvor den kristne fordring er skruet op til det højeste, lod han i december - med den milde højre hånd - ledsage af *En opbyggelig Tale*, hvor ritualiseringen af denne serie af taler er nået så langt, at forordet blot består i en note, der henviser til forordet i *To opbyggelige Taler* fra 1843. *Indøvelse i Christendom* formulerer grundsynspunktet i den senere kirkekamp, at kristendommen var afskaffet af de kristne, og at opgaven derfor var på ny at indføre kristendommen i kristenheden. I stedet for en efter hans opfattelse hedensk beundring af kristendommen, der bæres af den kristne kunst, af de dybsindige tanker i kristendommen eller af teologernes prædikener og analyser, sætter Anti-Climacus forståelsen af

kristendommen som efterfølgelse. Anti-Climacus ønsker ikke at fordømme, men at tjene sandheden, og det vil sige kristendommen i dens strengeste betydning. Ikke at han vil påstå, at kristne nødvendigvis skal have efterfulgt Jesus som martyrer for troen, men han finder det rimeligt, at enhver "sand Christen" skal "gøre en Ydmygelsens Indrømmelse, at han dog er sluppet lettere end de i strengeste Forstand sande Christne" (SV12 250). Uden at nævne navne kritiserer Kierkegaard allerede her Mynsters og Martensens kristendom.

Om forfatterskabet

Efter sine problemer med at skelne mellem sin egen position og Anti-Climacus' forlod Kierkegaard endeligt sin indirekte meddelelsesform i 1851, hvor han i eget navn udsendte en oversigt over de bøger, han havde publiceret siden 1843. *Om min Forfatter-Virksomhed* var imidlertid kun en kort sammenfatning af det mere dybtgående skrift, *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed*, som blev skrevet 1848, men først blev udgivet af storebroderen Peter Christian Kierkegaard i 1859. Ingen af de to skrifter inddrager de tidlige skrifter - ej heller de mange journaler og udkast samt de upublicerede, men afsluttede arbejder, der befandt sig i forfatterværkstedet. Alle disse papirer, som tilsammen omfatter langt flere sider end de bøger, Kierkegaard lod trykke, rummer tvivlen og mellemregningerne undervejs. Men det fik publikum først senere - stykkevis og delt - kendskab til med udgivelsen af de kierkegaardske papirer. Både i den trykte regnskabsaflæggelse fra 1851 og i den utrykte var det Kierkegaards ærinde at påvise, at han hele tiden havde været religiøs forfatter. I *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* skriver han afslutningsvis, at han har sat "Christendommen, det at blive Christen, heelt og holdent ind i Reflexion" (SV13 623 f.). Herefter hedder det: "Hans Hjertes Reenhed var: kun at ville Eet; hvad der i levende Live var de Samtidiges Anklage mod ham, at han ikke vilde slaae af, ikke give efter, netop det Samme er Eftertidens Lovtale over ham, at han ikke slog af, ikke gav efter" (SV13 624). Endelig slutter han med at tilegne det hele værk til "Styrelsen" og at kalde sig selv "Forfatteren, der, historisk, døde af en dødelig Sygdom, men digterisk døde af Længsel efter Evigheden, for uafbrudt ikke at bestille andet end takke Gud" (SV13 624).

Med regnskabet i *Om min Forfatter-Virksomhed* fulgte samme dag, 7.8.1851 *To Taler ved Altergangen om Fredagen* og dermed var det igen Kierkegaards mening at holde inde med skriveriet. Men allerede 10.9. udsendte han et nyt skrift, *Til Selvprøvelse. Samtiden anbefalet*. Her er han ved at formulere sit angreb på kirken, men han holder inde af hensyn til den aldrende biskop J.P. Mynster. I 1851-52 skriver han fortsættelsen *Dømmer selv! Til Selvprøvelse. Samtiden anbefalet*, og den bliver af samme årsag liggende i skuffen indtil storebroderen udgav den 1876. Både *Til Selvprøvelse* og *Dømmer selv!* er forsøg på en bredere, folkelig formulering af det kristne budskab. I den første af disse bøger frabeder Kierkegaard sig rollen som "Sandheds-Vidne", men betegner sig som "en umyndig Digter, der rører ved Hjælp af Idealerne for at opnå "Redelighed". Mens Kierkegaard forgæves ventede på, at den officielle kirke i skikkelse af biskop Mynster kom med indrømmelsen af, hvad han senere kaldte kristenhedens "Criminal-Forbrydelse" (PAP 11, 2 385, A 391) skrev han fra 1852 meget i sine "Journaler" (i Protokollerne NB 1-36), men han publicerede intet. Selve tankegangen var klar og tekstmaterialet parat, da Mynsters død og Martensens tale over ham blev den ydre anledning til, at Kierkegaard kastede sig ud i den mest omfattende strid, man kunne forestille sig inden for enevoldssamfundets rammer - kirkekampen, som anfægtede Statskirkens religiøse legitimitet.

Sandhedsvidnet

Mynster døde 30.1.1854. To dage før han blev begravet 7.2., holdt teologiprofessor, dr.theol. H.L. Martensen (1808-84) - der engang havde tjent som manuduktør for den teologistuderende Søren Kierkegaard - en tale i Christiansborg Slotskirke, hvori han hyldede Mynster og betegnede ham som et sandhedsvidne. For Kierkegaard indebar netop det udtryk enten martyriet eller indrømmelsen, og begge dele havde ligget Mynster fjernt. Kierkegaard skrev straks et modindlæg, men han ventede med at publicere det til 18.12. for ikke at få sit ærinde blandet sammen med spørgsmålet om udpegningen af den nye biskop. Dagbladsartiklens titel anlægger allerede den nye, hårdt skårne journalistiske stil, der blev karakteristisk for kirkekampen: "Var Biskop Mynster et "Sandhedsvidne", et af de rette Sandhedsvidner" - er *dette Sandhed?*" (SV14 11). Forudsigeligt nok fik Martensen embedet. Den første fase i kirkekampen omfatter de i alt 21 artikler, som blev publiceret i dagbladet *Fædrelandet*. Det ses af titlen på den sidste, trykt 26.5.1855, at Martensen nu blev hans skydeskive, også fordi han videreførte Mynsters tavshed i forhold til de kierkegaardske angreb, som ellers var højtråbende nok: "At Biskop *Martensens* Taushed er 1) christeligt uforsvarlig; 2) latterlig; 3) dum-klog; 4) i mere end een Henseende foragtelig" (SV14 92). Ikke blot Martensens attitude, men også hans hegelianske teologi blev hængt ud i de salver af satire, som Kierkegaard desuden lod ramme stadig flere, først fløjlsmavepræsterne, så alle borgerne, der sådan troede at være kristne og endelig kristenheden som sådan. Kristenheden blev konfronteret med kristendommen.

Øieblikket

Fra 24.5.1855 skrev, udgav og videreførte Kierkegaard kampen, dels i sit eget tidsskrift, *Øieblikket*, hvoraf nummer 9 blev udsendt 24. september, dels i pamfletten *Hvad Christus dømmes om officiel Kristendom* af S. Kierkegaard fra 16.6.1855 og endelig i den sidste opbyggelige tale, *Guds Uforanderlighed*, trykt 3.9.1855.

Fælles for de mange indlæg i *Øieblikket* er den korte form og den meget direkte, pågående stil, der befandt sig nærmere journalistikken end tidens øvrige akademiske prosa. Fra den platform kom Kierkegaard genremæssigt langt omkring: fra aforismene "Kort og Spidst" (SV14 223 ff.), der i formen peger tilbage på "Diapsalmata" til bibeltolkninger, der står de opbyggelige taler nær, fra novellen "Først Guds Rige" (SV14 256 ff.) til det satiriske mini-essay, der er mest talrigt repræsenteret. Mange af teksterne er vittige grænsende til det spotske, således som Søren Kierkegaard var det som dreng.

I manuskriptet til tidsskriftets nr.10, der lå klar ved hans død, søgte Kierkegaard i teksten "Min Opgave" (SV14 365 ff.), dateret 1.9.1855, endnu engang at bestemme sin position. Den verden, hvor alle kalder sig kristne, kalder han "Vrøvlets Verden" (SV14 365). I den lyder sandheden som galskab, og som sådan fremtræder det, når han hævder, at han ikke er kristen. Han karakteriserer her sig selv som en unik skikkelse gennem kristendommens 1800-årige historie. Hans eneste forbillede er den Sokrates, der afslørede hedenskaben, og som blev martyr for sin tænkning: "Du Oldtidens ædle Eenfoldige, Du er det eneste *Menneske*, jeg beundrende anerkjender som Tænker: det er kun Lidt, der er opbevaret om Dig, blandt Mennesker den eneste sande Intellectualitetens Martyr, lige saa stor *qua* Charakter som *qua* Tænker; men dette Lidet hvor uendelig Meget!" (SV14 366 f.) Analogien med helten fra ironiafhandlingen består i, at Kierkegaard bestemmer sin opgave som sokratisk efter Kristus "at revidere Bestemmelsen af det at være Christen: selv kalder jeg mig ikke en Christen (holdende Idealet frit), men jeg kan gjøre aabenbart, at de Andre ere det endnu mindre" (SV14,366).

Sammenfatning af temaer

Umiddelbart kan forfatterskabet sammenfattes i de ledende begreber, det bearbejder og som i flere tilfælde træder frem i værkstitlerne: Ironien, Stadierne, Gentagelsen, Angsten, Paradokset, Gud-Menneske, Øjeblikket, Det nye Testaments Kristendom etc. Kierkegaards interesse for disse og andre eksistentielle begreber var imidlertid ikke alene eller fortrinsvis knyttet til ønsket om at definere dem. I stedet for at se dem som afsluttede resultater af en analyse - eller af et liv, der eksistentielt afklares - er det processuelle altid tilstedeværende. I sprogets komplicerede konstruktioner, i tankernes dialektiske bevægelser, i historiernes og fragmenternes forløb ind i og ud over det mulige, i selve konstruktionen af forfatterskabet og af forfatteren. Man kan spørge, hvad han så egentlig mente. Man kan også prøve at følge med et stykke vej for så at tage bestik af sin tilværelse.

Modtagelse

Kierkegaard holdt øje med sine bøger og med den litterære offentligheds modtagelse af dem. I begyndelsen kunne han finde det nødvendigt gennem artikler i pressen at vedligeholde - eller gøre opmærksom på - pseudonymiteten. Senere inkluderede han kommentarer og tråde, som forbandt nye skrifter med de allerede publicerede. Linjen fører frem til hans gennemgang af "Forfatterskabet" og hans offentlige erklæring om at stå bag pseudonymerne i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846). Undervejs havde han skrevet polemiske indlæg til H.C. Andersen og J.L. Heiberg som duplikker på deres reaktion på *Af en endnu Levendes Papirer* (1838) og *Enten - Eller* (1843). De nåede kun skrivepulten, men er også et tegn på hans forsøg på at styre modtagelsen og forståelsen af værket. Det samme gælder hans forberedelse af 2.-udgaver af flere bøger. Det var dog kun i få tilfælde, at sådanne 2.-udgaver blev publiceret, mens han levede, for på nær undtagelser som fx *Enten - Eller* var Kierkegaards afsætning på det samtidige bogmarked særdeles treven. Købelysten kunne han ikke styre, ligesom det ikke lykkedes for ham at få de i øvrigt ikke principielt anlagte anmeldelser orienteret efter den dagsorden, han havde forsøgt at sætte med den konstruktion af "Forfatterskabet", som jo både tilbød en forståelse af de enkelte skrifter, af deres indre sammenhæng og af hans image som forfatter. Det image, han valgte, var anderledes, men hans interesse for koblingen mellem liv og værk var ikke mindre end H.C. Andersens. I årene efter hans død udgav broderen P.C. Kierkegaard nogle arbejder, som han havde ladet ligge, bl.a. *Synspunktet paa min Forfatter-Virksomhed* (1859) og den lange afhandling om Adler. Mens han levede, blev enkelte af hans bøger oversat til svensk, og i Norge blev der ført en teologisk diskussion på baggrund af hans religiøse skrifter. Da han døde, var det svært at se, at Kierkegaards omfattende trykte og utrykte værk skulle få stor indflydelse, nationalt og internationalt, på det 19.- og 20.-århundredes teologi, filosofi og digtning.

Forfatterskabets efterliv

Forfatterskabet har haft et endog usædvanligt omfattende og mangespektret efterliv. Den internationale Kierkegaard-forsknings omfang er allerede antydet i 1962 i *Søren Kierkegaard. International Bibliografi* af Jens Himmelstrup, hvori registreres 6995 bibliografier, udgaver, oversættelser, afhandlinger og videnskabelige artikler. Formentlig er siden et tilsvarende antal føjet til listen, jf. Aage Jørgensens løbende bibliografi i *Kierkegaardiana*. Kierkegaard er stadig en forfatter med en tiltrækningskraft, som berettiger opretholdelsen af en egen international forskningsmæssig infrastruktur i form af tidsskrifter, således det japanske *Kierkegaard-Studiet*, udgivet siden 1964 og det internationale *Kierkegaardiana*, udgivet af Søren Kierkegaard Selskabet i København, selskaber, nyhedsbreve (bl.a. "International Kierkegaard News Letter", udgivet af Julia Watkin, Tasmanien), konferencer etc. Kierkegaard-forskningen har i 1990'erne oplevet en ny vækstperiode, bl.a. som følge af udgivelses- og forskningsarbejdet på Søren

Kierkegaard Forskningscentret på Københavns Universitet, som blev oprettet på baggrund af en bevilling fra Danmarks Grundforskningsfond i 1994.

Basis for det videnskabelige arbejde med forfatterskabet er udgivelse af teksterne på dansk og senere i oversættelse. Dertil er knyttet real- og sprogkommentarer samt div. konkordanser, indexeringer, bibliografier og nyhedsbreve, som gør det muligt at arbejde systematisk og opdateret med det store tekstkompleks. Efter Kierkegaards død blev først udgivet forfatterskabets efterslæt. De afsluttede arbejder, som han selv havde ladet ligge utrykt, blev publiceret af broderen P.C. Kierkegaard, hans *Bladartikler* blev samlet af Rasmus Nielsen i 1857, og hans *Efterladte Papirer* af H.P. Barfod og H. Gottsched, 1868-81. Næste bølge af aktivitet var udgaven af *Samlede Værker* ved A.B. Drachmann, J.L. Heiberg og H.O. Lange, 1901-06 (2. udg. 1920-36 og 3. udg. 1962-64) samt *Søren Kierkegaards Papirer* ved P.A. Heiberg, Victor Kuhr og E. Torsting, 1909-48 (2. supplerede udg. ved Niels Thulstrup med bibelindex af Niels Jørgen Cappelørn, 1968-78). Tredje bølge har digitalisering som overskrift. Idet han endnu betjente sig af hulkort, udarbejdede Alastair McKinnon bl.a. først en konkordans over værkerne på papir, siden værktøjer til elektronisk søgning i materialet. Med *Søren Kierkegaards Skrifter*, som under Niels Jørgen Cappelørns ledelse er planlagt til at omfatte 55 bd., blev skridtet taget ind i informationssamfundet. Udgaven omfatter både værkerne og papirene. Både den kierkegaardske tekst og kommentarerne til den er i bogversionen udskrift fra en databank, som senere skal producere en elektronisk version. Enkeltværker, ofte med indledning og kommentar, er uden beskæring løbende udgivet på dansk. Fx kom *Begrebet Angest* fra 1844 i 2. oplag, der var forberedt af autor, 1855 (jf. SKS K4 334). Det blev af A.B. Drachmann genudgivet i 1904 med optryk i 1943. Bogen fik en meget omfattende læserkreds 1960, hvor den blev udgivet som Uglebog med indledning og noter af Villy Sørensen. Tekstuddrag og antologier bl.a. til undervisningsbrug er ligeledes udkommet løbende. Et eksempel på det første er *Livsvisdom. Søren Kierkegaard i Citater* (1943, ved Frands Holm), mens undervisningsantologien udgivet samme år af Religionslærerforeningen og Gyldendal var *Søren Kierkegaard. Tekster i Udvalg* ved Søren Holm og Knud Jensenius.

De første oversættelser af enkelttekster kom 1861 på tysk, 1923 på engelsk (amerikansk), 1886 på fransk. Blandt de større videnskabelige udgaver på hovedsprogene må nævnes: på tysk *Gesammelte Werke*, bd. 1-12, Jena, 1909-22, ved Christoph Schrempf; *Gesammelte Werke* ved Emanuel Hirsch, 1960-71, bd. 1-26, samt *Die Tagebücher* ved H. Gerdes, 1961-74, bd. 1-5. På engelsk må de tidlige oversættere Walter Lowrie og David F. Swenson nævnes samt Howard V. Hong og Edna H. Hong, der som oversættere og udgivere står bag: *Søren Kierkegaard's Journals and Papers*, bd. 1-7 (Bloomington/London: Indiana University Press, 1967-78) og *Kierkegaard's Writings*, bd. 1-24 (i 26 bd.) (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1978-98). På fransk henvises til *Oeuvres complètes* ved P.-H. Tisseau og E.M. Jaquet-Tisseau, bd. 1-20 og til *Journal* ved K. Ferlov og J.J. Gateau, 1941-61, bd. 1-5.

Blandt de nordiske lande står Danmark, som det vil fremgå, naturligt nok i centrum, når det gælder receptionen af Kierkegaard. I Norge kom oversættelserne pga. den nære overensstemmelse mellem skriftsprogene først fra 1929, mens de første svenske oversættelser allerede blev trykt 1853. I begge lande publicerede teologer artikler i årene efter Kierkegaards død. Da Georg Brandes i 1876 holdt en serie universitetsforelæsninger, hvori han fremstillede liv og værk fra et fritænkernes synspunkt, brød imidlertid et stormvejr løs. Rygtet om opgøret nåede hastigt fra Stockholm til Oslo, hvor man fratog kritikeren ret til at tale på universitetet. Forelæsningerne blev flyttet til Studenterforeningen, og de satte skel mellem radikalismens tilhængere og modstandere i Norge - og i resten af Norden, hvor debatten kom til at omfatte i alt ca. 200 bøger og artikler. Brandes samlede forelæsningerne til *Søren Kierkegaard. En kritisk Fremstilling i Grundrids* (1877). Denne første monografi om forfatterskabet har to interessante træk. Dels, at den principielt hævder sin ret til at forstå Kierkegaard bag om de præmisser,

han selv havde præsenteret for læsning af forfatterskabet. Dels, at den efter at have forkastet den religiøse forståelsesramme bevarer en forståelse af den individuelle personlighed. Andre af det moderne gennembruds ledende skikkelser som digterne Henrik Ibsen og August Strindberg, filosofen Harald Høffding og politikeren Viggo Hørup havde det til fælles med Georg Brandes, at de havde haft deres personlige opgør med digterfilosoffens religiøsitet, og at deres opfattelse af individualiteten blev dybt præget af ham.

I Danmark har der fra og med Brandes ikke blot været en teologisk og en filosofisk Kierkegaard-reception, men tillige en litterær. Interessen for Kierkegaard som forfatter blev intensiveret i 1950'erne med afhandlinger af bl.a. F.J. Billeskov Jansen og Aage Henriksen, og i 1990'erne fik den ny næring af en bestræbelse på at samtænke teologi, filosofi og litteratur. For disse bestræbelser på at lade de tre videnskabsområder berige hinanden har det dog været typisk, at forskerne arbejdede med forskellige problemstillinger ud fra forskellige dele af forfatterskabet. Brandes kunne provokere ved at konfrontere den kristne med forfatteren, men det kan også lade sig gøre at konfrontere filosofens begrebsstyrede sprog med digterens billedstyrede, sanselige og mere eksistentielt udfordrende. Med sin unikke evne til at variere sprogbrug og stil efter de eksistenspositioner, han meddeler sig om og fra, har Kierkegaard haft betydning, også internationalt, ved at sætte en ny standard både for fiktiv og analyserende prosa og for sammenstillingen af dem i store tekstkonstruktioner, der afgørende har overskredet de standarder, som litteraturen ellers har betjent sig af. Både efter dansk og international målestok er Kierkegaard ved siden af sin status som tænker og troende altså også digter.

I den sammenhæng består hans kvalitet ikke blot i at kunne trylle med sproget på flere måder end andre, således at han kan illudere et meget omfattende spekter af livsformer, som ellers først langt senere blev almindeligt levet liv. Han evner også - 'romantisk' som han selv kaldte det eller 'tidlig-modernistisk' som man formentlig nu vil betegne det - at fjerne afstanden mellem tanke, tro og sprog, fordi sproget ikke er en iklædning af en bevidsthedsform styret af et begreb, men et billede, skabt af et menneske, som tanke og som tro. Kierkegaards forestilling om sprog og tekster var langt foran deres tid, bl.a. fordi han tænkte systematisk over disse størrelser, fx i sin brug af litterære kilder, i sin transponering af egne pseudonyme forfattere i nogle tekster til fiktionspersoner i andre, i sin kombination af fiktion og nonfiktion - og ved i sin egen skriveproces at eksportere stumper fra ét manus på én af skrivepultene til et andet manus på en anden. Det er oplagt at tage Kierkegaard netop på ordet, snarere end at fortsætte diskussionen af, hvorvidt han fortrinsvis var teolog, filosof eller litterat - en skelnen, som først hans eftertid har indført.

Uden for Norden har Tyskland været europæisk centrum for Kierkegaard-receptionen, men han har tillige været genstand for både bred og dybtgående interesse i Frankrig og Italien. Som sit århundredes store protestantiske teolog har han også haft betydelig interesse for katolsk teologi. Før kommunismen tog magten i Rusland og de østeuropæiske lande, var Kierkegaard kendt her, men frem til Murens fald fik denne individualismens bannerfører kun en upubliceret og ikke-officiel skjult reception, typisk baseret på oversættelser til tysk, fransk og engelsk. Kierkegaard læses af interesserede kloden over. Uden for Europa har centret for Kierkegaard-forskningen dog tydeligvis ligget i USA, i de senere år knyttet til ægteparret Hong og Hongs udgivelses- og forskningsaktiviteter på det velforsynede Kierkegaard-bibliotek på St. Olavs College, Minnesota. I Canada har McGill University, Montreal haft en styrkeposition pga. sin bogsamling og Alastair McKinnons arbejde med computeranalyse af værkerne. Uden for den vestlige kulturfære har Kierkegaard haft en markant reception i Japan gennem 100 år, både blandt kristne og buddhister. I centrum for arbejdet med Kierkegaard i Japan har i de senere år stået Kwansai Gakuin University.

Interessen for forfatterskabet har i de forskellige lande haft delvis forskellig baggrund og derfor også forskelligt forløb. Ikke overraskende synes det karakteristisk, at interessen i lande som Tyskland, Japan, Frankrig og de postkommunistiske lande er øget i perioder præget af behov for ideologisk-eksistentiel nyorientering. Det er akademiske fag som teologi, filosofi og litteraturvidenskab, der har uddybet forståelsen af forfatterskabet, men udbredelsen af forfatterskabet har ikke altid fulgt de samme veje som den akademiske interesse. Der er således ingen tvivl om, at Kierkegaard har haft stor personlig betydning for mange danske præster, men det kan diskuteres, om han har haft afgørende indflydelse på den danske folkekirke. Sammen med Martin Luther (1483-1546) har han været den vigtigste kilde til den danske Tidehvervsbevægelse, som unge teologer satte sig i spidsen for i 1926 i et teologisk opgør, der svarede til den kierkegaardinspirerede Karl Barths (1886-1968) opgør med resterne fra 1800-tallets idealistiske liberalteologi, der forstod protestantismen som syntese af kultur, etik og religion. Til trods for at denne bevægelse har haft indflydelse, har den dog ikke blandt præsterne og slet ikke i kirkeorganisationen fået betydning på linje med grundtvigianismen og Indre Mission, som den angreb. Mens prominente dele af den teologiske fagkundskab altså har interesseret sig mere indgående for Kierkegaard end kirken og menigheden, så forholder det sig omvendt, hvis sagen anskues ud fra faget filosofi. I den sammenhæng har der blandt fagfolk naturligvis været respekt for Kierkegaards personlighedsfilosofiske analyser og for hans behandling af centralbegreber som 'angst'. Den eksistentielle forankring af Kierkegaards filosofi er imidlertid for en mere moderne filosofisk betragtning ikke blot en styrke, og interessen for forfatterskabet som led i filosofihistorien overgås langt af interessen blandt de 'enkelte', der gennem tiden har søgt eksistentiel afklaring.

Tekstoplysninger

Forfatterskabet er i *Søren Kierkegaards Skrifter (SKS)*, København: Gads Forlag, 1997 ff. for første gang i sin helhed under kritisk udgivelse. Udgaven er planlagt til at omfatte 55 bd., hvoraf bd. mærket K er kommentarbind. Den er redigeret af Niels Jørgen Cappelørn, Joakim Garff, Johnny Kondrup, Alastair McKinnon, Finn Hauberg Mortensen (til og med bd. 6 og K6) og Jette Knudsen (fra og med bd. 7 og K7). SKS anvendes så langt udgivelsen er nået ved redaktionen af dette forfatterportræt. Der refereres hertil for så vidt angår: *Af en endnu Levendes Papirer, Om Begrebet Ironi* (begge bd. 1 og bd. K1, 1997), *Enten - Eller* (bd. 2-3 og K2-3, 1997), *Gjentagelsen, Frygt og Bæven, Filosofiske Smuler, Begrebet Angest, Forord* (bd. 4 og K4, 1998), *Opbyggelige Taler 1843, Opbyggelige Taler 1844, Tre Taler ved tænkte Leiligheder* (bd. 5 og K5, 1998), *Stadier paa Livets Vei* (bd. 6 og K6, 1999), *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (bd. 7 og K7, 2002), *Journalerne AA, BB, CC, DD* (bd. 17 og K17, 2000), *Journalerne EE, FF, GG, HH, JJ, KK* (bd. 18 og K18, 2001), *Notesbøgerne 1-15* (bd. 19 og K19, 2001). Tekstgrundlaget for de øvrige publicerede værker og artikler er: *Samlede Værker (SV)*, 2. udg., bd. 1-15 ved A.B. Drachmann, J.L. Heiberg og H.O. Lange med registre ved A. Ibsen og J. Himmelstrup, København: Gyldendal 1920-36. Tekstgrundlaget for de øvrige papirer er: *Søren Kierkegaards Papirer (PAP)*, 2. udg., bd. I-XVI, København: Gyldendal, 1967-78 - et fotografisk optryk af førsteudgaven fra 1909-48 ved P.A. Heiberg, V. Kuhr og E. Torsting med supplementsbind ved Niels Thulstrup og index ved Niels Jørgen Cappelørn. Tekstgrundlaget udgøres endvidere af følgende Kierkegaard-udgaver *Begrebet Angst*, ved Lars Petersen under medvirken af Merete Jørgensen, Borgen, Kbh. 1991, *Frygt og Bæven · Sygdommen til Døden · Taler*, ved Lars Petersen under medvirken af Merete Jørgensen, Borgen, Kbh. 1989 og *Dagbøger i udvalgt 1834-1846*, ved Jørgen Dehs under medvirken af Niels Jørgen Cappelørn, Borgen, Kbh. 1992. Se også Bibliografi.

Bibliografi

[Dansk Litteraturhistorisk Bibliografi](#)

- [Værker](#)
- [Udgaver](#)
- - [Værker](#)
  - [Papirer](#)
  - [Udgaver på engelsk](#)
- [Behandlinger](#)
- - [Link](#)
  - [Bibliografi](#)
  - [Terminologi](#)
  - [Biografier](#)
  - [Periodica](#)
  - [Monografier](#)

Værker

Publikationer i bogform i kronologisk rækkefølge efter udgivelsesdato.

Afen endnu Levendes Papirer. Udgivet mod hans Villie, 1838.

Om Begrebet Ironi med stadigt Hensyn til Socrates, 1841.

Enten - Eller. Et Livs-Fragment udgivet af Victor Eremita, 1-2, 1843.

To opbyggelige Taler, 1843.

Frygt og Bæven. Dialektisk Lyrik af Johannes de Silentio, 1843.

Gjentagelsen. Et Forsøg i den eksperimenterende Psychologi af Constantin Constantius, 1843.

Tre opbyggelige Taler, 1843.

Fire opbyggelige Taler, 1843.

To opbyggelige Taler, 1844.

Tre opbyggelige Taler, 1844.

Philosophiske Smuler eller En Smule Philosophi af Johannes Climacus, udgivet af S. Kierkegaard, 1844.

Begrebet Angst. En simpel psykologisk-paapegende Overveielse i Retning af det dogmatiske

Problem om Arvesynden af Vigilius Haufniensis, 1844.

Forord. Morskabslæsning for enkelte Stænder efter Tid og Leilighed af Nicolaus Notabene, 1844.

Fire opbyggelige Taler, 1844.

Tre Taler ved tænkte Leiligheder, 1845.

Stadier paa Livets Vei. Studier af Forskjellige. Sammenbragte, befordrede til trykken og udgivne af Hilarius Bogbinder, 1845.

Søren Kierkegaard,

"Krisen og en Krise i en Skuespillerindes Liv" i: *Fædrelandet*, nr. 188-191, 24.-27.7.1845.

Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift til de filosofiske Smuler. Mimisk-pathetisk-dialektisk Sammenskrift, Existentielt Indlæg, af Johannes Climacus. Udgiven af S. Kierkegaard, 1846.

En literair Anmeldelse. To Tidsaldre, Novelle af Forfatteren til "en Hverdags-Historie", udgiven af J. L. Heiberg, 1846.

Opbyggelige Taler i forskjellig Aand, 1847.

Kjerlighedens Gjerninger. Nogle christelige Overveielser i Talers Form, 1847.

Christelige Taler, 1848.

Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen. Tre gudelige Taler, 1849.

Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger af H.H., 1849.

Sygdommen til Døden. En christelig psykologisk Udvikling til Opbyggelse og Opvækkelse. Af Anti-

Climacus, udgivet af S. Kierkegaard, 1849.

"Ypperstepræsten - "Tolderen" - "Synderinden", tre Taler ved Altergangen om Fredagen, 1849.

Indøvelse i Christendom af Anti-Climacus. Nr. I. II. III, udgivet af S. Kierkegaard, 1850.

En opbyggelig Tale, 1850.

To Taler ved Altergangen om Fredagen, 1851.

Til Selvprøvelse. Samtiden anbefalet, 1851.

Om min Forfatter-Virksomhed, 1851.

Dette skal siges; saa være det da sagt, 1855.

Øieblikket, nr. 1, 1855.

Øieblikket, nr. 2, 1855.

Hvad Christus dømmes om officiel Christendom, 1855.

Øieblikket, nr. 3, 1855.

Øieblikket, nr. 4, 1855.

Øieblikket, nr. 5, 1855.

Øieblikket, nr. 6, 1855.

Øieblikket, nr. 7, 1855.

Guds Uforanderlighed. En Tale, 1855.

Søren Kierkegaard,

Øieblikket, nr. 8, 1855.

Øieblikket, nr. 9, 1855.

Øieblikket, nr. 10, skrevet i 1855; posthumt udgivet 1881.

Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed. En ligefrem Meddelelse, Rapport til Historien, skrevet 1848, posthumt udgivet 1859.

Dømmer selv. Til Selvprøvelse Samtiden anbefalet. Anden Række, skrevet 1851-52, posthumt udgivet 1876.

"Bogen om Adler" skrevet 1846-47, posthumt udgivet i *Søren Kierkegaards Papirer*, bd. 7,2, 1916, 2. udgave, 1968.

Udgaver

Værker

S. Kierkegaards Bladartikler, med Bilag, udgivet af Rasmus Nielsen, 1857.

Samlede Værker, udgivet af A.B. Drachmann, J.L. Heiberg og H.O. Lange, 1. udgave, bd. 1-14, 1901-06; 2. udgave, bd. 1-15, 1920-31, 3. udg. ved Peter P. Rohde, bd. 1-20, 1962-64.

Søren Kierkegaards Skrifter, udgivet af Niels Jørgen Cappelørn, Joakim Garff, Jette Knudsen (fra bd. 7 og K7), Johnny Kondrup, Alastair McKinnon og Finn Hauberg Mortensen (til bd. 6 og K6), bd. 1-55, 1997-.

Papirer

Søren Kierkegaards papirer opbevares af Det Kongelige Bibliotek, København. Papirerne er udgivet som følger:

Af S. Kierkegaards Efterladte Papirer, udgivet af H.P. Barfod & H. Gottsched, bd. 1-8, 1868-1881.

Søren Kierkegaards Papirer, udgivet af Peter Andreas Heiberg, Victor Kuhr og E. Torsting, bd. 1-11, 1909-48, 2. forøgede udgave, udgivet af Niels Thulstrup, bd. 1-16, 1968-78.

Breve og Aktstykker vedrørende Søren Kierkegaard, udgivet af Niels Thulstrup, bd. 1-2, 1953-54.

Endvidere udgives papirerne i særskilte bind (bind 17-, 2000 -) af: *Søren Kierkegaards Skrifter*, edited by Niels Jørgen Cappelørn, Joakim Garff, Jette Knudsen (fra bd. 7 og K7), Johnny Kondrup, Alastair McKinnon og Finn Hauberg Mortensen (til bd. 6 og K6), bd. 1-55, 1997-.

Udgaver på engelsk

Fear and trembling, udgivet og oversat af Walter Lowrie, Princeton, New York, 1941.

Kierkegaard's attack upon "Christendom" 1854-1855, udgivet og oversat af Walter Lowrie, Princeton, New York, 1944.

Søren Kierkegaard,

Kierkegaard's Concluding Unscientific Postscript, oversat og udgivet af Walter Lowrie, Princeton, New York, 1941, second printing 1944.

Repetition, udgivet og oversat af Walter Lowrie, Princeton, New York, 1941.

Kierkegaard's The Concept of Dread, oversat og udgivet af Walter Lowrie, Princeton, New York, 1944, 2. udg. 1946.

The gospel of suffering and the lillies of the field, udgivet og oversat af David F. Swenson & Lillian Marvin Swenson, Minneapolis, 1948.

The Present Age and Two Minor Ethico-Religious Treatises, oversat af Alexander Dru og Walter Lowrie, London, 1940, 2. udg. 1949.

Fear and Trembling and The Sickness unto Death, oversat og udgivet af Walter Lowrie, New Jersey, 1954.

The Point of view for My Work as An Author, oversat og udgivet af Walter Lowrie, New York, 1962.

On Authority and Revelation. The Book on Adler, or a Cycle of Ethico-Religious Essays, oversat og udgivet af Walter Lowrie, Harper & Row, New York, 1966.

Crisis in the Life of an Actress and Other Essays on Drama, oversat og udgivet af Stephen Crites, London, 1967.

Armed neutrality and an open letter, oversat og udgivet af Howard V. Hong & Edna H. Hong, Bloomington/London, 1968.

Søren Kierkegaard's Journals and Papers, bd. 1-7, udgivet og oversat af Howard V. Hong & Edna H. Hong, assisteret af Gregor Malantschuk, Bloomington/London, 1967-78.

Behandlinger

Link

[Aage Jørgensen, Dansk litteraturhistorisk bibliografi.](#)

Internet-version af den bibliografi dækkende 1967-1986, som Dansk lærerforening udgav i 1989, og de supplerings-hæfter, som er udkommet årligt siden.

Bibliografier

Thomas Hansen Erslew: *Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande fra før 1814 til efter 1858*, 1-7, 1843 ff., fotografisk optryk, 1962-65.

Jens Himmelstrup: *Søren Kierkegaard. International Bibliografi*, 1962.

Auktionsprotokol over Søren Kierkegaards bogsamling / The Auctioneer's Sales Record of the Library of Søren Kierkegaard, udgivet af H.P. Rohde, 1967.

Aage Jørgensen: *Søren Kierkegaard-litteratur 1961-1970. En foreløbig bibliografi*, 1971.

Søren Kierkegaard,

Franca Castagnino: *Gli studi italiani su Kierkegaard 1906-1966*, Roma, 1972.

Francois H. Lapointe: *Sören Kierkegaard and his Critics, An International Bibliography of Criticism*, Westport. Conn., 1980.

Karol Toeplitz: "Bibliografia opracowa´n pogladów S.A. Kierkegarda"i: *Studia Filozoficzne*, 3, 1981, s. 157-176.

Aage Jørgensen: *Søren Kierkegaard-litteratur 1971-80. En bibliografi*, 1983.

Aage Jørgensen: *Dansk litteraturhistorisk bibliografi 1967-1986*, 1989.

Aage Jørgensen: "Søren Kierkegaard Literature" i: *Kierkegardiana*. 1982

Calvin D. Evans: *Søren Kierkegaard. Bibliographies*, Montreal, 1993.

HASHIMOTO Jun, MADENOKOJI Michimune and HIRABAYASHI Takahiro: *Søren Kierkegaard litteratur i Japan 1906-79*, Kwansei Gakuin University, 1995.

Terminologi

Jens Himmelstrup: "Terminologisk Register" til Søren Kierkegaard, *Samlede Værker* indgår i 2. reviderede udgave, 1920-36 som del af bd. 15, 1936, s. 509-770 samt revideret i 3. udgave af *Samlede Værker*, 1962-64 som del af bd. 20, 1964, s. 5-258. I bd. 20 findes også sammenlignende register til første, anden og tredje udgave af *Samlede Værker*, s. 259-339.

Niels Jørgen Cappelørn: "Index" og "Bibelindex" til *Søren Kierkegaards Papirer*, indgår i 2. udgave heraf, udgivet af Niels Thulstrup, som bd. 14-16, 1975-78.

Biografier

Georg Brandes: *Søren Kierkegaard. En kritisk Fremstilling i Grundrids*, 1877, udvidet med efterskrift i *Samlede Skrifter*, bd. 2, 1899 (her anvendes optryk 1967), oversat af Adolf Strodtmann som *Sören Kierkegaard. Ein literarisches Charakterbild*, Hildesheim/New York, 1975.

Johannes Hohlenberg: *Søren Kierkegaard*, 1940, 2. udg. 1963.

Walter Lowrie: *Kierkegaard*, London, 1938, 2. udg. 1952.

Joakim Garff: *SAK. Søren Aabye Kierkegaard. En biografi*, 2000.

Periodica

Kierkegardiana, udgivet af Søren Kierkegaard Selskabet, 1955-.

Kierkegaard-Studiet, udgivet af Søren Kierkegaard Society of Japan, Osaka, 1964-.

Kierkegaard Studies. Yearbook 1996, udgivet af Niels Jørgen Cappelørn og Hermann Deuser, Berlin/New York, 1996-.

Søren Kierkegaard,

NotaBene. Quaderni di studi kierkegaardiani, Roma, bd. 1, 2000; bd. 2, 2002.

Monografier

Valdemar Ammundsen: *Søren Kierkegaards Ungdom. Hans Slægt og hans religiøse Udvikling*, 1912.

Torsten Bohlin: *Sören Kierkegaards etiska åskådning med särskild hänsyn till begreppet "Den enskilde"*, 1918.

Torsten Bohlin: *Kierkegaards dogmatiska åskådning i dess historiska sammenhang*, Stockholm, 1925.

Eduard Geismar: *Søren Kierkegaard. Hans Livsudvikling og Forfattervirksomhed*, 1-2, 1926-28.

Frithiof Brandt: *Den unge Søren Kierkegaard*, 1929.

Emanuel Hirsch: *Kierkegaard-Studien*, 1-2, Gütersloh, 1933.

Hjalmar Helweg: *Søren Kierkegaard. En psykiatrisk-psykologisk studie*, 1933.

Theodor W-Adorno: *Kierkegaard. Konstruktion des Ästhetischen*, Tübingen, 1933; 2. udgave Frankfurt a.M., 1966.

Frithiof Brandt & Else Rammel: *Søren Kierkegaard og Pengene*, 1935.

Carl Weltzer: *Peter og Søren Kierkegaard*, 1936.

Valter Lindstrøm: *Stadiernes teologi. En Kierkegaard-studie*, Lund og Kbh., 1943.

Hermann Diem: *Kierkegaard's dialectic of existence*, oversat af Harold Knight, Edinburgh, 1959.

Emanuel Hirsch: *Wege zu Kierkegaard*, Berlin, 1968.

Johannes Hohlenberg: *Den ensommes vej. En fremstilling af Søren Kierkegaards værk*, 1948.

Aage Kabell: *Kierkegaardstudiet i Norden*, 1948.

Sejer Kühle: *Søren Kierkegaards Barndom og Ungdom*, 1950.

Aage Henriksen: *Methods and Results of Kierkegaard Studies in Scandinavia*, 1951.

F.J. Billeskov Jansen: *Studier i Søren Kierkegaards litterære Kunst*, 1951.

F.J. Billeskov Jansen: *Hvordan skal vi studere Søren Kierkegaard?*, 1952.

Carl Weltzer: *Grundtvig og Søren Kierkegaard*, 1952.

Gregor Malantschuk: *Indførelse i Søren Kierkegaards Forfatterskab*, 1953.

Aage Henriksen: *Kierkegaards Romaner*, 1954, 2. udg. 1969.

Johannes Sløk: *Die Anthropologie Kierkegaards*, Kbh. 1954.

Søren Kierkegaard,

Niels Thulstrup: *Kierkegaards Forhold til Hegel og den spekulative Idealisme indtil 1846*, 1967.

Gregor Matantschuk: *Dialektik og Eksistens hos Søren Kierkegaard*, 1968, oversat som *Kierkegaard's Thought* af Howard V. Hong & Edna H. Hong, Princeton, N.Y., 1971.

K.E. Løgstrup: *Opgør med Kierkegaard*, 1968.

Kierkegaard's presence in contemporary American life. Essays from various disciplines, edited by Lewis A. Lawson, Metuchen, 1970.

Niels Thulstrup: *Kierkegaards Verhältnis zu Hegel. Forschungsgeschichte*, Stuttgart, 1970.

Ib Ostenfeld: *Søren Kierkegaards Psykologi. Undersøgelse og Indlevelse*, 1972.

Kresten Nordentoft: *Kierkegaards psykologi*, 1972.

Kierkegaard. A Collection of Critical Essays, udgivet af Josiah Thompson, Garden City, N.Y., 1972, med bibliografi over bøger og artikler om Kierkegaard i England 1956-70.

Kierkegaard and Contemporary Philosophy. Colloquies in Copenhagen, 8-15 September 1966, udgivet af Johannes Witt-Hansen, 1972.

Kresten Nordentoft: "*Hvad siger Brand-Majoren?*" *Kierkegaards opgør med sin samtid*, 1973.

Henning Fenger: *Kierkegaard-Myter og Kierkegaard-Kilder. 9 kildekritiske studier i de Kierkegaardske papirer, breve og aktstykker*, Odense, 1976, oversat af

George C. Schoolfield som *Kierkegaard, the myths and their origins. Studies in the Kierkegaardian papers and letters*, New Haven/London, 1980.

Teddy Petersen: *Kierkegaards polemiske debut. Artikler 1834-36 i historisk sammenhæng*, 1977.

Hermann Diem: *Kierkegaard's Dialectic of Existence*, translated by Harold Knight from german original published 1950, Westport, Conn., 1978.

Kierkegaard's view of Christianity, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie Mikulová Thulstrup, bd. 1, Kbh., 1978.

The sources and depths of faith in Kierkegaard, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie Mikulová Thulstrup, bd. 2., Kbh., 1978.

Johannes Sløk: *Kierkegaard - humanismens tænker*, 1978.

Merete Jørgensen: *Kierkegaard som kritiker*, 1978.

Kierkegaard and speculative idealism, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie Mikulová Thulstrup, bd. 4, Kbh., 1979.

Kierkegaard and Dialectics, lectures, originally delivered at a symposium at the University of Aarhus 1978, udgivet af Jørgen K. Bukdahl, Århus, 1979.

Materialen zur Philosophie Søren Kierkegaard's, udgivet af Michael Theunissen & Wilfried Greve (Frankfurt a.M., 1979).

Søren Kierkegaard,

Gregor Malantschuk: *Frihed og Eksistens*, 1980.

Concepts and alternatives in Kierkegaard, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie Mikulová Thulstrup, bd. 3, Kbh., 1980.

Theological concepts in Kierkegaard, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie Mikulová Thulstrup, bd. 5, Kbh., 1980.

Mark C. Taylor: *Journeys to selfhood, Hegel & Kierkegaard*, Berkeley/Los Angeles/London, 1980.

Kierkegaard and human values, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie Mikulová Thulstrup, bd. 7, Kbh., 1980.

Kierkegaard and great traditions, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie Mikulová Thulstrup, bd. 6, Kbh., 1981.

The legacy and interpretation of Kierkegaard, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie Mikulová Thulstrup, bd. 8, Kbh., 1981.

Kierkegaard: literary miscellany, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie Mikulová Thulstrup, bd. 9, Kbh., 1981.

Kierkegaard's Truth: The Disclosure of the Self, udgivet af Joseph H. Smith, New Haven/London, 1981.

Kierkegaard's teachers, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie Mikulová Thulstrup, bd. 10, Kbh., 1982.

Kierkegaard as a person, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie Mikulová Thulstrup, bd. 12, Kbh., 1983.

Die Rezeption Søren Kierkegaards in der deutschen und dänischen Philosophie und Theologie, Vorträge des Kolloquiums am 22. und 23. März 1982, udgivet af Heinrich Anz, Poul Lübcke &

Friedrich Schmöe, *Text und Kontext. Sonderreihe*, no. 15, Kbh./München, 1983.

C. Stephen Evans: *Kierkegaard's "Fragments" and "Postscript". The Religious Philosophy of Johannes Climacus*, Atlantic Highlands, N.J., 1983.

Kierkegaard and the church in Denmark, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie Mikulová Thulstrup, bd. 13, Kbh., 1984.

Niels Thulstrup: *Commentary on Kierkegaard's Concluding Unscientific Postscript*, Princeton, New Jersey, 1984.

Julia Watkin: *Nutidens Religiøse Forvirring. Bogen om Adler*, 1984.

Kierkegaard's classical inspiration, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie Mikulová Thulstrup, bd. 14, Kbh., 1985.

The Copenhagen of Kierkegaard, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie Mikulová Thulstrup, bd. 11, Kbh., 1986.

Kierkegaard research, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie

Søren Kierkegaard,

Mikulová Thulstrup, bd. 15, Kbh., 1987.

Some of Kierkegaard's main categories, Bibliotheca Kierkegaardiana, udgivet af Niels Thulstrup & Marie Mikulová Thulstrup, bd. 16, Kbh., 1988.

Carl Henrik Koch: *En flue på Hegels udødelige næse eller Om Adolph Peter Adler og om Søren Kierkegaards forhold til ham*, 1990.

Marie Mikulová Thulstrup: *Kierkegaard i kristenlivets historie*, 1991.

Arne Grøn: *Begrebet angst hos Søren Kierkegaard*, 1993.

Leif Bork Hansen: *Søren Kierkegaards hemmelighed og eksistensdialektik*, 1994.

Joakim Garff: *'Den Søvnløse'. Kierkegaard læst æstetisk/biografisk*, 1995.

Anders Kingo: *Analogiens teologi*, 1995.

Arnold B. Come: *Kierkegaard as humanist: discovering my self*, Montreal, 1995.

Bruce H. Kirmmse: *Encounters With Kierkegaard. A Life as Seen by His Contemporaries*, Princeton, New Jersey, 1996.

Jørgen Bonde Jensen: *Jeg er kun en digter. Om Søren Kierkegaard som skribent*, 1996.

Finn Hauberg Mortensen: *Kierkegaard Made in Japan*, Odense, 1996.

Bruce H. Kirmmse: *Kierkegaard in golden age Denmark*, Bloomington, 1990.

Arnold B. Come: *Kierkegaard as a theologian: recovering my self*, Montreal, 1997.

Arne Grøn: *Subjektivitet og negativitet: Kierkegaard*, 1997.

Anthropology and Authority. Essays on Kierkegaard, udgivet af Poul Houe, Gordon D. Marino & Sven Hakon Rossel, Internationale Forschungen zur Allgemeinen und Vergleichenden Literaturwissenschaft, Amsterdam/Atlanta, 2000.

Finn Hauberg Mortensen

Forfatterportræt ved Finn Hauberg Mortensen, mag.art. et lic.phil., professor i nordisk litteratur, Syddansk Universitet, tidligere formand for Statens Humanistiske Forskningsråd, medlem af Forskeruddannelsesrådet, formand for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og medlem af Kongelige Danske Videnskabers Selskab.